

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ім. адмірала Макарова
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ МОРЯ
КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА БЕЗПЕКИ

«Допустити до захисту»

зав. кафедри

д.е.н., професор НУК Єфімова Г.В.
(наукова ступінь, вчене звання, П.І.Б. завкафедрою)

(підпис зав. кафедрою)

« » 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеню вищої освіти **бакалавр**

на тему:

Розвиток експортного потенціалу агропромислової продукції
України в умовах глобальних економічних викликів
Development of Ukraine's Agro-Industrial Export Potential in the
Context of Global Economic Challenges

Виконав: студентка IV курсу, групи 4451

Спеціальності 051 Економіка

ОП Міжнародна економіка

(шифр і назва спеціальності)

Парашук Тетяна Леонідівна

(прізвище та ініціали)

Керівник к.е.н., доцент Майстренко О.М.

(прізвище та ініціали)

Миколаїв – 2025 р.

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА

Факультет економіки моря

Кафедра економічної політики та безпеки

Освітній рівень – перший (бакалаврський)

Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

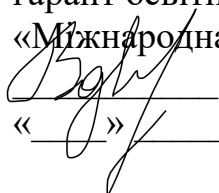
Спеціальність 051 Економіка

Освітня програма – Міжнародна економіка

ЗАТВЕРДЖУЮ

гарант освітньої програми

«Міжнародна економіка»

 Л.Ю. Вдовиченко

«» 2025 року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Студенту _____ Паращук Тетяна Леонідівна _____
(Прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Розвиток експортного потенціалу агропромислової продукції України в умовах глобальних економічних викликів / Development of Ukraine's Agro-Industrial Export Potential in the Context of Global Economic Challenges

Керівник роботи _____ к.е.н., доцент Майстренко О.М.

Затверджені наказом ректора _____ № 278-уч від «24» березня 2025 року

2. Термін подання роботи: _____ 10.06.2025 р.

3. Вихідні дані по роботі: навчальні посібники, наукові праці, монографічні дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених, публікації міжнародних організацій, а також електронні ресурси _____

4. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів)

Теоретичні засади розвитку експортного потенціалу агропромислової продукції в умовах глобальних викликів ; Аналіз та оцінка стану експортного потенціалу агропромислової продукції України ; Стратегічні напрями розвитку експортного потенціалу агропромислової продукції України

5. Перелік презентаційних матеріалів: Характеристика кваліфікаційної роботи; Експорт України в цілому та частка в ньому агропродовольчої продукції; Географічна структура експорту агропродовольчої продукції за регіонами; Експорт, імпорт та торгівельне сальдо агропродовольчої продукції України; Напрямки розвитку експортного потенціалу агропромислової продукції України; Заходи щодо зміцнення позицій України на світових агропродовольчих ринках

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Визначення наукового керівника роботи	01.09.2024р.- 15.09.2024р.	
2.	Вибір теми роботи та її узгодження з науковим керівником	15.09.2024р.- 30.09.2024р.	
3.	Вивчення друкованих та електронних джерел, економічних реалій, методичних та наукових видань з теми роботи	01.10.2024р.- 31.10.2024р.	
4.	Складання попереднього плану роботи, узгодження його з науковим керівником	01.11.2024р.- 15.11.2024р.	
5.	Збір статистичної інформації на базовому підприємстві (установі, організації)	15.11.2024р.- 31.01.2025р.	
6.	Розробка теоретичного розділу	01.02.2025р.- 29.02.2025р.	
7.	Розробка аналітичного розділу	01.03.2025р.- 31.03.2025р.	
8.	Розробка проектного розділу	01.04.2025р.- 30.04.2025р.	
9.	Розробка вступу, висновків, списку використаної літератури та додатків	01.05.2025р.- 15.05.2025р.	
10.	Редагування рукопису роботи та ознайомлення з ним наукового керівника	15.05.2025р.- 30.05.2025р.	
11.	Усунення зауважень наукового керівника та завершення роботи	01.06.2025р.- 10.06.2025р.	
12.	Подання рукопису кваліфікаційної роботи в бібліотеку НУК для перевірки на унікальність	10.06.2025р.	
13.	Подання рукопису кваліфікаційної роботи, демонстраційного матеріалу та доповіді на кафедральний захист	10.06.2025р.	
14.	Усунення зауважень кафедрального захисту	10.06.2025р.- 14.06.2025р.	
15.	Розробка проекту демонстраційного матеріалу та доповіді	14.06.2025р.- 20.06.2025р.	
16.	Подання роботи рецензенту та отримання рецензії	18.06.2025р.	
17.	Захист роботи перед АК	24.06.2025р.- 25.06.2025р.	

Науковий керівник

Майстренко О.М.

(прізвище та ініціали)

Студент

Парашук Т. Л.

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота присвячена аналізу стану та перспектив експорту агропродовольчої продукції України в умовах глобальних викликів. Актуальність теми зумовлена зростаючим значенням аграрного сектора в економіці України, інтеграцією до європейського та світового ринкового простору, а також необхідністю забезпечення продовольчої безпеки на тлі сучасних економічних і геополітичних змін. В умовах розширення зони вільної торгівлі з ЄС та членства України у впливових міжнародних організаціях, експорт агропродовольчої продукції набуває нового стратегічного значення.

Метою дослідження є оцінка сучасного стану та виявлення перспектив розвитку національного агропродовольчого експорту в контексті глобалізації. У межах роботи розглянуто міжнародні підходи до продовольчої безпеки, проаналізовано виробництво та експорт української аграрної продукції, визначено поточні проблеми її постачання, а також окреслено перспективні сектори для розвитку експорту. Автором запропоновано низку стратегічних заходів, спрямованих на зміцнення позицій України на світових ринках.

Методологічна база дослідження охоплює аналітичні, статистичні, монографічні методи, методи класифікації, порівняння, теоретичного узагальнення, конструктивно-розрахункові та абстрактно-логічні підходи. Інформаційною основою роботи стали нормативно-правові документи, наукові джерела, статистичні звіти, аналітичні публікації та офіційні дані міжнародних і національних установ.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг становить 76 сторінок і включає 83 джерела, 4 рисунки та 10 таблиць. Отримані результати мають практичне значення для формування експортної політики України в аграрному секторі та підвищення її конкурентоспроможності на глобальних ринках.

Ключові слова: агропродовольча продукція, експорт, продовольча безпека, глобальні виклики, міжнародна торгівля, зовнішньоекономічна діяльність, аграрний сектор, конкурентоспроможність, ринки збуту, експортна стратегія.

ABSTRACT

This qualification paper is devoted to the analysis of the current state and prospects of Ukraine's agri-food exports in the context of global challenges. The relevance of the topic is driven by the growing importance of the agricultural sector in the Ukrainian economy, the country's integration into the European and global market space, and the need to ensure food security amid ongoing economic and geopolitical transformations. With the expansion of the Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA) with the EU and Ukraine's membership in major international organizations, agri-food exports have gained new strategic significance.

The aim of the study is to assess the current status and identify the development prospects of national agri-food exports in the context of globalization. The paper explores international approaches to food security, analyzes the production and export trends of Ukrainian agricultural products, examines the current supply challenges, and outlines the most promising export sectors. The author proposes a set of strategic measures aimed at strengthening Ukraine's positions in global agri-food markets.

The methodological framework of the research includes analytical, statistical, monographic, comparative, classification, constructive-calculative, theoretical generalization, and abstract-logical methods. The information base consists of Ukrainian legal acts, scientific sources, statistical reports, analytical publications, and official data from national and international institutions.

The qualification paper consists of an introduction, three chapters, conclusions, a list of references, and appendices. The total length is 76 pages and includes 83 sources, 4 figures, and 10 tables. The results obtained have practical value for shaping Ukraine's

export policy in the agricultural sector and enhancing its competitiveness in international markets.

Keywords: agri-food products, export, food security, global challenges, international trade, foreign economic activity, agricultural sector, competitiveness, sales markets, export strategy.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРОПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	8
1.1. Глобальна проблема продовольчої безпеки та роль аграрного експорту.....	8
1.2. Експортний потенціал агропромислового комплексу України в умовах світових трансформацій	13
1.3. Світові тенденції розвитку експорту агропромислової продукції..	22
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА СТАНУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРОПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ	27
2.1. Вплив глобальних економічних викликів на аграрний експорт України	27
2.2. Аналіз виробництва та зовнішньої торгівлі агропромисловою продукцією України.....	36
2.3. Особливості та бар'єри реалізації експортного потенціалу України в умовах глобалізації	43
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРОПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ.....	52
3.1. Розширення експортних можливостей України на ринках країн Азії	52
3.2. Перспективи посилення присутності української агропромислової продукції на ринках Африканського континенту	57
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69

ВСТУП

Актуальність теми роботи. Швидка економічна глобалізація та поглиблення міжнародної інтеграції змушують країни світу покращувати свою зовнішньоекономічну діяльність відповідно до своїх національних інтересів. Україна не є винятком. За останні роки експорт української сільськогосподарської продукції на зовнішні ринки значно зріс.

Україна стала членом Міжнародної продовольчої та сільськогосподарської організації (FAO), Світової організації торгівлі (WTO) та інших впливових міжнародних організацій і спілок. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (ЄС), важливим елементом якої стала зона вільної торгівлі, вимагає впровадження низки заходів, спрямованих на адаптацію нашої країни до ринкового середовища ЄС.

Завдяки своїм природним ресурсам, соціально-економічним, культурним та історичним умовам, аграрний сектор економіки України є фундаментальною галуззю національного господарства. Це забезпечує продовольче постачання населення та сприяє продовольчій безпеці та незалежності країни, оскільки їжа є важливою умовою життя людини.

Сьогодні український аграрний сектор стабілізує внутрішній ринок продовольства, забезпечує продовольчу безпеку держави та став основним виробником сільськогосподарського експорту, забезпечуючи нашу державу валютними та інвестиційними доходами для розвитку національної економіки в умовах глобальних викликів. Вона успішно адаптується до зони вільної торгівлі з ЄС та прагне стати постійним членом цієї організації. Вона інтегрована у світову економіку на рівних засадах, як стратегічний партнер.

Входження України до світового та європейського економічного простору вимагає вивчення теоретичних та практичних положень, що стосуються впливу експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції на перспективи розвитку національної економіки. Питання, пов'язані з визначенням конкретних проблем у

продовольчому забезпеченні населення та реалізацією надлишків продовольства на зовнішніх ринках в умовах глобальних викликів, залишаються недостатньо вирішеними, що обґрунтовує актуальність цього дослідження, як на теоретичному, так і на науково-практичному рівнях.

Забезпечення населення продуктами харчування завжди було і залишатиметься актуальною проблемою людської цивілізації. Ця проблема висвітлюється в різних країнах. Основні принципи розвитку сільськогосподарського експорту досліджувалися в працях зарубіжних вчених: Ф. Кене, Д. Кейнса, С. Амації Куми. Значний внесок у вивчення проблеми експорту сільськогосподарської продукції зробили вітчизняні вчені: В. І. Бойко, П. П. Борщевський, С. О. Белічко, В. І. Власов, Я. О. Ст. М. Гадзало, О. І. Гойчук, А. С. Даниленко, П. А. Лайко, Ю. І. Так. Лузан, П. М. Музика, Б. Й. Пасхавер, М. І. Пугачов, О. В. Скидан, В. Г. Ткаченко, П. Т. Саблук, О. М. Чечель, О. М. Шпичак та ін.

Віддаючи шану дослідженням науковців з порушених питань, зазначаємо, що перспективи експорту агропродовольчої продукції в умовах глобальних викликів ще недостатньо вивчені, саме тому цьому приділяється особлива увага в даній роботі.

Мета і завдання роботи. Метою роботи є дослідження стану та визначення експортних перспектив національної агропродовольчої продукції в умовах глобальних викликів.

Завдання дослідження полягають в наступному:

- вивчати проблему продовольчої безпеки у міжнародній спільноті;
- визначити потенціал розвитку українського агропродовольчого ринку в контексті глобальних викликів;
- вивчати світові тенденції експорту агропродовольчої продукції;
- описати поточні проблеми постачання агропродовольчої продукції в Україні;

- проаналізувати ситуацію з виробництвом та експортом української агропродовольчої продукції;
- оцінити характеристики національного експорту агропродовольчої продукції в контексті глобалізації;
- визначити перспективні сектори для експорту національної агропродовольчої продукції в умовах глобалізації;
- запропонувати стратегічні заходи для зміцнення позицій України на світових ринках агропродовольчої продукції.

Об'єктом дослідження є вивчення стану та перспектив вітчизняного експорту агропродовольчої продукції з урахуванням глобальних викликів.

Предметом дослідження є теоретичні та прикладні аспекти стану та перспектив вітчизняного експорту агропродовольчої продукції з урахуванням глобальних викликів.

Методи дослідження. Дослідження проводилося з використанням таких методів: аналітичного, групування, порівняння, класифікації, статистичного, економічного аналізу, синтезу, конструктивно-розрахункового, теоретичної систематизації та узагальнення, абстрактно-логічного, монографічного.

Інформаційною базою стали законодавчі документи України, нормативно-правові акти, наукові статті та праці вітчизняних і зарубіжних вчених щодо експорту агропродовольчої продукції, розвитку світового та внутрішнього ринків агропромислової продукції, публікації періодичних видань, статистична інформація, дані Інтернету тощо.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи складає 76 сторінок, містить список використаних джерел із 83 найменувань. Робота ілюстрована 4 рисунками та містить 10 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРОПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

1.1. Глобальна проблема продовольчої безпеки та роль аграрного експорту

Історія розвитку людства показує, що дефіцит продовольства періодично виникав у різних регіонах і країнах світу, з різних причин і в різний час, але він ще не був глобальним. Сьогодні зростає розуміння того, що продовольча проблема є невід'ємною частиною світової економічної системи. Тому її вирішення вимагає зусиль та співпраці всіх країн світу.

Більшість науковців проводять дослідження з питань харчування з точки зору безпеки харчових продуктів. Вони аналізують причини та механізми розвитку самої продовольчої проблеми в контексті глобальних викликів. В. І. Власов у своїй монографії «Світова продовольча проблема» описав глобальні причини та тенденції в забезпеченні продовольством населення світу, наголосив на ролі міжнародного партнерства у вирішенні цієї проблеми та запропонував шляхи її вирішення [1].

Вивчення продовольчої проблеми представлено в працях І. О. Гойчука, який визначив фактори, що спричинили продовольчу проблему. Основними з них є нерівність у виробництві та споживанні агропродовольчої продукції між різними країнами. Вчені вважають, що глобальна продовольча проблема проявляється в тому, що її достатньо для подолання голоду на планеті, але водночас існує різниця між кількістю виробленої їжі та її споживанням [2].

У монографії «Глобалізація та продовольство» (автори: П. Саблук, О. Білорус, В. Власов) висвітлено зв'язок між демографічними змінами та обсягами постачання продовольства, проблеми та перспективи розвитку сільського господарства, а також соціально-економічні труднощі, пов'язані з

експортом продовольства на світові ринки [3]. Вчені зазначають, що з огляду на виклики глобалізації, досі не створено ефективної моделі боротьби з голодом.

Отже, можна зробити висновок, що на сьогодні кілька аспектів проблеми забезпечення населення світу агропродовольчою продукцією залишаються недостатньо вивченими та потребують більш поглиблених досліджень.

Проблема виробництва та експорту продуктів харчування є однією з найактуальніших питань сучасності, хоча її сутність та структура значно відрізняються в найбагатших та найбідніших країнах світу. Кожна країна прагне гарантувати продовольчий пайок для всіх соціальних груп населення в мирний час та мінімальний пайок у часи війни, стихійного лиха тощо [4].

Сьогодні у світі існує диспропорція між сільськогосподарським виробництвом та споживанням. У багатих країнах люди споживають більше їжі, ніж їм насправді потрібно, тоді як майже мільярд людей у бідних країнах страждає від голоду. Продовольча проблема нерозривно пов'язана зі станом економіки, політичною ситуацією та структурою кожної країни. У країнах із сучасним та розвиненим сільським господарством, оснащеним новітніми виробничими технологіями та сучасним і диверсифікованим обладнанням, невелика частина населення здатна виробляти достатньо їжі для задоволення потреб населення країни та для експорту. Майже 4/5 населення світу проживає в країнах, що розвиваються, там виробляється близько 1/3 світового продовольства, і споживається понад 1/3 світового продовольства. У цих країнах, як правило, рівень розвитку сільського господарства низький, селянство бідне тощо [5].

Сьогодні світ виробляє достатньо їжі, щоб прогодувати все населення Землі, тобто 8 мільярдів людей, але кожна дев'ята людина на планеті щодня лягає спати голодною. Серед суверенних держав світу 50% населення недоїдає [6]. Кількість людей, які відчувають гостру продовольчу небезпеку, різко зросла – зі 135 мільйонів у 2019 році до 345 мільйонів – і до 2022 року 50 мільйонів людей у 45 країнах світу опинилися на межі голоду.

Звіти ФАО показують, що найбільша кількість голодних людей знаходиться в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (642 мільйони людей), країнах Африки на південь від Сахари (265 мільйонів людей), Латинській Америці (53 мільйони людей), на Близькому Сході та в Північній Африці (43 мільйони людей) та розвинених країнах (15 мільйонів людей) [6].

У звіті Всесвітньої продовольчої програми (ВПП) зазначається, що 60% голодних людей живуть у районах, постраждалих від війни та насильства. Війна Росії проти України є ще одним підтвердженням цього.

У 2021 році приблизно 828 мільйонів людей у світі страждали від голоду. Це на 46 мільйонів більше, ніж у 2020 році, і на 150 мільйонів більше, ніж до початку пандемії коронавірусу [7].

У 2022 році приблизно 2,3 мільярда людей (29,3%) населення світу відчували продовольчу нестачу, що на 350 мільйонів більше, ніж до початку пандемії, а 735 мільйонів людей зіткнулися з голодом, що на 122 мільйони більше, ніж у 2019 році.

Дослідження показують, що у 2022 році економічне відновлення після пандемії COVID-19 уповільнилося, а ціни на продукти харчування та енергоносії зросли, що зменшило доходи груп населення, які найбільше ризикують зазнати голоду.

За прогнозами ООН, до 2030 року близько 670 мільйонів людей, або 8% населення світу, страждатимуть від голоду [8]. Експерти ФАО рекомендують збільшити світове виробництво продуктів харчування на 70% до 2050 року, щоб забезпечити сільськогосподарською продукцією все населення світу, яке, як очікується, досягне 9,3 мільярда людей. За прогнозами вчених, світовий попит на продовольче та фуражне зерно досягне 3 мільярдів тонн до 2050 року [9].

Досвід показує, що участь двох країн – потужних виробників зерна, технічних культур та мінеральних добрив – у війні між Росією та Україною має негативні наслідки для міжнародних логістичних маршрутів, призводить до

зростання цін на продукти харчування, добрива та енергоносії, а також може спричинити голод у багатьох країнах.

Нагадаємо, що ООН прогнозувала, що якщо війна в Україні продовжиться, близько 323 мільйонів людей у найбідніших країнах світу опиняться на межі смерті від голоду, а 90% українців зіткнуться з бідністю [8].

До 2023 року голод загрожуватиме більш ніж двадцяти країнам. Причинами цього є військові операції, економічні кризи, екстремальні погодні та кліматичні умови тощо.

В Азії та Латинській Америці досягнуто прогресу в боротьбі з голодом. Однак у Західній Азії, Карибському басейні та Африці масштаби голоду у 2021-2022 роках вищі. Як і раніше, кількість голодних людей в Африці зросла на 11 мільйонів з 2021 року та на понад 57 мільйонів з початку пандемії.

Згідно з прогнозами, до 2030 року «майже 600 мільйонів людей страждатимуть від хронічного недоїдання, що приблизно на 119 мільйонів більше, ніж за сценарію без пандемії чи тотальної війни Росії проти України». Найбільш значне зростання голоду також очікується в Африці» [7].

Однією з основних причин цих негативних явищ є недоїдання дітей: 9% дітей виснажені голодом, кожна четверта дитина у світі страждає від затримки росту, а 65 з тисячі дітей помирають до 5 років [9].

Голод і недоїдання шкодять фізичному та інтелектуальному розвитку і є причиною багатьох серйозних захворювань. У країнах, де люди страждають від голоду, середня тривалість життя становить від 45 до 50 років, а в більш розвинених країнах вона сягає в середньому 75 років. Причини голоду численні та часто пояснюються бідністю та браком інвестицій у сільське господарство.

Дослідження, проведені ФАО, показують, що:

- інвестиції в аграрний сектор економіки знижують ймовірність страждання від голоду та бідності у п'ять разів;
- стихійні лиха спричиняють голод;

- структура сільського господарства та розміри сільськогосподарських угідь не відповідають потребам країни та регіону у вирощуванні необхідної кількості продуктів харчування;

- невідповідність між чисельністю населення та наявними обсягами продовольства;

- безпідставне використання європейськими державами корисних копалин, природних та людських ресурсів колоніальних країн, що призводить до бідності в цих країнах;

- наявність диктаторських форм правління в бідних країнах, відсутність демократії;

- збройні конфлікти, які змушують мільйони людей мігрувати;

- високі ціни на сільськогосподарську продукцію, які не дозволяють бідним верствам населення купувати її тощо [6].

ООН має Всесвітню продовольчу програму, і багато країн, співпрацюючи з цією міжнародною організацією, полегшують проблему голоду. Заходи щодо підтримки голодуючих включають: продовольчу допомогу під час війни та стихійних лих, харчування дітей та вагітних жінок, продовольчі талони для бідних, підтримку фермерських господарств, що займаються виробництвом агропродовольчої продукції тощо.

Серед організацій, що займаються боротьбою з голодом, є Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (FAO), Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (UNESCO), Дитячий фонд ООН (UNICEF), Всесвітня продовольча програма ООН (WFP), Міжнародна організація з боротьби з голодом під егідою ООН, Всесвітній центр розвитку овочівництва (AVRDC), Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (IFAD) та інші [10].

У багатьох розвинених країнах створено спеціальні комісії для надання допомоги країнам, які страждають від голоду. Цими питаннями займаються державні установи, волонтери та релігійні організації. Україна також робить внесок у забезпечення сільськогосподарською продукцією голодуючого

населення світу, постачаючи продукцію до бідних країн. Навіть у ці складні часи наша країна має можливість зайняти чільне місце серед провідних світових експортерів сільськогосподарської продукції та продовольства.

1.2. Експортний потенціал агропромислового комплексу України в умовах світових трансформацій

Україна забезпечує потреби внутрішнього ринку продовольства значною мірою самостійно. Більше того, сучасний рівень розвитку сільськогосподарського виробництва дозволяє йому підтримувати міцні експортні позиції, поступово збільшуючи натуральні та вартісні показники зовнішніх продажів продовольчих товарів, які найбільше експортуються та якими Україна максимально забезпечена. Водночас деякі види продукції залежать від імпорту для свого внутрішнього споживання.

Світова економіка наразі характеризується економічними кризами, кризами в соціально-економічних відносинах між народами та загостренням екологічних проблем. Тому більшість провідних країн світу прагнуть зміцнити свої позиції на міжнародній арені, розширюючи свою участь в одній з найважливіших форм міжнародних економічних відносин: міжнародній торгівлі. Україна не є винятком із цього процесу, стрімко наближаючись до світових лідерів у постачанні сільськогосподарської продукції на зовнішні ринки [11].

Проблема економічного розвитку з точки зору процесів глобалізації досліджується в працях багатьох вчених. Зокрема, С. Сміт, розкриваючи сутність глобалізації як причину та наслідок власних суперечностей, наголошує на глобальному характері цього явища з економічної, політичної, культурної та людсько-свідомої точок зору [12].

Такий підхід «узаконює традиційне використання показника валового внутрішнього продукту (ВВП) для оцінки розвитку країн та світової економіки в цілому» [13], перетворюючи його на своєрідну соціальну умовність.

Вплив глобалізації на економічне зростання держав має різні значення. Дослідження показують, що для деяких країн глобалізація має позитивний вплив і сприяє їхньому економічному зростанню, тоді як для інших вона є джерелом бідності та економічного занепаду [14-16].

У своїй роботі Й. Селік та Х. Еркан простежили зв'язок між глобалізацією та економічним зростанням [17]. Т. Нільссон та Н. Берггрен переконані, що потенціал диверсифікованого розвитку залежить від взаємодії з навколишнім середовищем, а глобальні виклики посилюють схильність індивідів до зміни соціальних цінностей [18]. Деякі вчені висловлюють протилежну думку щодо корисності впливу глобалізації на зростання світової економіки. Вони вважають, що глобалізація призводить до обмеження державного суверенітету, нерівності доходів, соціальної нестабільності та перетворення локальних криз на глобальні [19-20].

Проведене дослідження дозволяє характеризувати глобалізацію як взаємодію та розвиток економік держав у рамках глобальної системи. Незважаючи на принципові відмінності в поглядах на феномен світової економіки, концепція взаємозалежності розвитку виробництва та міжнародної торгівлі є універсальною.

Остання, за сучасними дослідженнями, «все більше проникає в процеси розвитку суспільств різних країн, тісно пов'язана з політично чутливими обставинами та здатна спровокувати конфлікт між національними інтересами та учасниками торговельних операцій» [21]; сприяє зростанню ролі екологічно чистого виробництва в різних країнах, «стимульованого рухом експортованих товарів, та спростовує аргументи, що доводять позитивний вплив міжнародних торговельних операцій на економічне зростання» [22]. Незважаючи на «множинність та різноманітність, ретельність та складність дослідження,

феномен міжнародної торгівлі, який постійно зазнає трансформаційних змін, вимагає нових розробок у цій галузі та робить актуальним вивчення підприємницької діяльності України на міжнародному ринку як передумову для виявлення загроз та перспектив її розвитку у світовій економіці» [22].

Економічна глобалізація призвела до збільшення масштабів та інтенсивності взаємодій, до тіснішого переплетення держав і суспільств, що зміцнило взаємозв'язки між локальною та глобальною сферами економічного та соціально-політичного розвитку.

Економічний характер глобалізації став наслідком взаємної взаємодоповнюваності трьох складових: комерційної – через міжнародну торгівлю; виробничої – через ТНК та збільшення обсягу довгострокових прямих іноземних інвестицій; та фінансової – через обмінні процеси, деривативи, форвардні операції, портфельні інвестиції та міжнародне кредитування [23-25]. Згідно з науковими прогнозами, лідерами світової торгівлі у 2030 році будуть країни, які стали лідерами у 2017 році, за винятком Єгипту, який, за даними МВФ, може переміститися з 21-го на 7-ме місце у світі [26]. Україна, за прогнозами цієї ж організації, очікує темпи економічного зростання на рівні 3,3%.

Дослідження показують, що світова торгівля стрімко зростає з 2016 року через зростання цін на енергоносії та посилення торговельної активності розвинених країн і глобальних груп: Сполучених Штатів, Китаю та ЄС [27].

Вартість імпорту сільськогосподарської продукції зросла через зростання попиту з боку азійських країн. Наступні регіони домінують у світовій торгівлі: Північна Америка, Європа, Росія та Східна Азія.

Потоки торгівлі продовольством на Близький Схід та в Африку зростають. Дослідження показують, що в міжнародній торгівлі товарами частка розвинених і країн, що розвиваються, майже однакова, а в торгівлі послугами дві третини займають розвинені країни [27-28]. Наслідки еволюції системи міжнародних торговельних відносин були такими:

- по-перше, збереження позицій високорозвинених країн (США, Китаю, ЄС) як ключових рушійних сил змін у міжнародній торгівлі, незважаючи на прискорений розвиток імпортно-експортної діяльності країн, що розвиваються;
- по-друге, посилення протекціоністської політики серед провідних країн світової торгівлі в різних сферах (політика «Трампономіки» у США, яка передбачає посилення захисту вітчизняних виробників та розвиток економіки за рахунок збільшення інвестицій);
- по-третє, зміцнення торгівлі та інтеграції Китаю шляхом збільшення обсягів експорту (країна активно торгує зі США, ЄС та більшістю країн Азії, крім Японії) та шляхом створення AfCFTA (АСЕАН та Китай) з метою закріплення своїх позицій у світі.

Таким чином, перспективи повернення до траєкторії відновлення світової економіки на тлі синхронного уповільнення залишаються нестабільними. Прогнозоване економічне зростання вимагає від держав проведення збалансованої торговельної політики та об'єднання зусиль для подолання суперечностей міжнародної торгівлі та геополітики, на противагу ізоляції в міжнародних економічних відносинах. Враховуючи обсяги міжнародної торгівлі, ця ситуація має особливе значення для нашої країни. За даними науковців Інституту аграрної економіки Національного наукового центру, українська економіка характеризується як «мала та відкрита», що передбачає високу залежність від зовнішніх ринків та чутливість до впливу зовнішнього середовища. Дійсно, практично кожне погіршення або уповільнення у світовій чи європейській економіці призводило до набагато помітнішого погіршення економічної динаміки України [28].

Наразі в системі міжнародних економічних відносин відбуваються зміни, що змінюють ситуацію на ринку сільськогосподарської продукції в бік покращення її якості. Ціни на світових ринках продуктів харчування встановлюються на основі попиту та пропозиції. В результаті з'являються нові комерційні напрямки та розвиваються умови для імпортно-експортних операцій.

Держави, що беруть участь у міжнародній торгівлі, повинні дотримуватися не лише національної митно-тарифної політики, а й політики країн, з якими вони уклали торговельні угоди [29].

Важливим фактором покращення макроекономічної ситуації та стабілізації зовнішньоекономічної політики України стало стимулювання експорту та налагодження торговельних відносин з провідними країнами світу, зменшення імпортозалежності в окремих галузях промисловості та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників. Однак в Україні обсяг імпорту значно перевищував обсяг експорту.

Найбільший розрив між показниками спостерігався у 2011-2013 роках, що було пов'язано із загостренням макроекономічних проблем. У 2014 році експорт перевищив імпорт на 4 620,7 млн доларів США, у 2018 році – спостерігалось збільшення на 20 200,3 млн доларів США, а у 2019 році – на 27 325,1 млн доларів США. Період 2015-2022 років характеризується переважанням імпорту над експортом» [7].

Практика показує, що в загальній структурі експорту переважає торгівля послугами, що пояснюється виробництвом та експортом з України переважно товарів з низькою доданою вартістю, що суттєво впливає на зниження національної експортної активності. Основними зовнішньоторговельними партнерами України є країни ЄС, зокрема Польща, Італія, Угорщина, Німеччина.

Сьогодні Україна повноцінно бере участь у міжнародній торгівлі, зокрема у сфері сільськогосподарської та харчової продукції. Поступовий перехід українських виробників від кількісного зростання обсягів експорту до якісних показників є позитивним.

На сучасному етапі розвитку внутрішній ринок сільськогосподарської та харчової продукції характеризується такими особливостями:

- «валове виробництво складається з двох груп суб'єктів господарювання: сільськогосподарських підприємств та домогосподарств;

- загалом зберігається переважання рослинництва, тоді як тваринництво перебуває не в такому сприятливому становищі;
- в деяких регіонах процеси інтенсифікації значно посилюються за рахунок спеціалізованих промислових виробників (садівництво, ягідництво, овочівництво, виробництво молочної продукції, аквакультура тощо);
- професійні виробники (фермери та великі компанії) краще обізнані зі специфікою діяльності своїх секторів завдяки швидкому розвитку сучасних технологій та інформаційно-консультаційної освіти;
- більша орієнтація на виробництво специфічної продукції, призначеної для певної групи споживачів на внутрішньому ринку або на експорт (нішеві культури, дієтичні продукти, здорове харчування, органічні продукти);
- сприятливе середовище для виходу на зовнішні ринки має вирішальний вплив на розвиток різних сегментів виробництва в Україні;
- внутрішній аграрний ринок стає дедалі глобалізованішим, все більше відображаючи процеси на світовому ринку сільськогосподарської продукції та використовуючи перспективи лібералізації умов зовнішньої торгівлі, що відкрилися останніми роками (СОТ, Європейський Союз, Канада, Ізраїль).

Реалізація товарів, вироблених в Україні, роздрібними компаніями досить чітко підтверджує існуючі тенденції на внутрішньому ринку продовольства» [31].

Так, «частка понад 90% спостерігається в таких групах продукції місцевого виробництва: яйця, хлібобулочні вироби, цукор, масло, м'ясо птиці, тваринні жири, рослинні олії, безалкогольні напої, молоко та молочні продукти, борошно, крупи тощо. З іншого боку, досить невелику частку українського походження в роздрібній торгівлі представляють такі товари: риба та морепродукти – 58%, рибні консерви – 65%, фрукти та ягоди – 37%, консервовані фрукти та ягоди – 53%, чай, кава, какао та спеції – 55%, дієтичні продукти, дитяче харчування – 43%» [31].

В Україні роль фермерських господарств, які обробляють сотні тисяч гектарів землі, постійно зростає. У 2022 році до групи найбільших сільськогосподарських підприємств України за площею земель увійшли:

«Ukr Land Farming» – площа його земель сягає 570 000 гектарів, що робить його українським лідером у цій галузі. Компанія виробляє зернові, молоко та м'ясо, а також переробляє сільськогосподарську сировину на харчові продукти.» Кернел – заснована в 1995 році, володіє 550 000 гектарів землі. Компанія є провідним світовим виробником та експортером соняшникової олії. Його частка у світовому виробництві становить 8%. Продукція компанії випускається під різними, але відомими брендами («Щедрий Дар», «Стожар», «Чумак» тощо) [17, 29].

«Агропросперіс» (NCH) – холдингова компанія, що належить американській інвестиційній компанії NCH Capital, обробляє 400 000 гектарів землі та є найбільшим виробником і експортером сільськогосподарської продукції в Чорноморському регіоні.

«Миронівський хлібопродукт» (МХП) – заснований у 1998 році. Сьогодні його земельний банк охоплює 370 000 гектарів. Це найбільший виробник курятини в Україні, з часткою ринку, яка оцінюється в понад 50%. Торговими марками компанії є «Наша Ряба», «Легко» та «Башинський». Минулого року на Вінницькій птахофабриці відкрили нову виробничу лінію, яка стане найпотужнішою у світі з виробництва курятини.

Астарта-Київ – має земельний резерв площею 250 000 гектарів і планує незабаром розширити його до 400 000 гектарів. Заснована в 1993 році, вона є найбільшим виробником цукру в Україні. Компанія також спеціалізується на молочному скотарстві та є одним з найбільших виробників молока та переробників сої» [29].

«Мрія-Агрохолдинг» – це компанія, що спеціалізується на рослинництві. Заснована в 1992 році, вона володіє загальною площею 165 000 гектарів. В останні роки компанія оголосила дефолт та реструктуризувала свої борги. Наприкінці 2018 року її придбала SALIC, саудівська компанія, що спеціалізується на сільськогосподарських інвестиціях. Очікується, що холдингова компанія продовжить свою діяльність зі своєю дочірньою компанією SALIC, яка орендує

45 000 гектарів у Львівській області, довівши її загальний земельний банк до 210 000 гектарів.

«Агротон» на початку свого існування (у 1992 році) був одним з найбільших виробників меду в Луганській області. З 1997 року холдингова компанія займається сільським господарством. Сьогодні вона переорієнтувалася на тваринництво, а також вирощування соняшнику та пшениці, і має земельний резерв площею 151 000 гектарів.

ІМС (Промислова молочна компанія) була заснована у 2007 році. Вона обробляє майже 130 000 гектарів землі. займається виробництвом молочних продуктів, вирощуванням зернових, олійних культур та картоплі» [17, 29].

Компанія «AgroGeneration» була заснована у 2007 році французьким бізнесменом Шарлем Бегбедером. У 2013 році вона об'єдналася з компанією «Harmelia», власники якої тепер володіли 62% акцій об'єднаної компанії. Це збільшило спільний земельний банк до 120 000 гектарів. Її основним напрямком діяльності є виробництво зернових та олійних культур. «Epicenter K», коли розпочала свою діяльність у 2015 році, не мала земельних ресурсів. Однак згодом вона придбала «Вінницьку агропромислову групу», компанії, що належать глобальному трейдеру Glencore, та «Obolon Agro». Цей агрохолдинг торгує та вирощує зернові, бобові та олійні культури та володіє приблизно 120 000 гектарами землі.

«Укрпромінвест-Агро» – це компанія із земельним банком понад 116 000 гектарів. Вона спеціалізується на вирощуванні та переробці зерна, виробництві цукру та розведенні молочної та м'ясної худоби.

«Agrain» – це фермерське господарство, яке виробляє та зберігає зернові та олійні культури. Ще одним важливим напрямком діяльності є тваринництво. Її територія охоплює 110 000 гектарів. На початку 2017 року через проблеми з фінансуванням було оголошено про припинення діяльності компанії. Незважаючи на це, холдингова компанія продовжує працювати» [29].

Комплексний аналіз минулих та сучасних тенденцій на українському аграрному ринку дозволяє «оцінити перспективи його розвитку». Водночас доцільно обрати за основу припущення, що загалом умови функціонування ринку залишаться незмінними, як і соціально-політична ситуація в нашій країні» [16, 21, 32].

За результатами спільного дослідження, проведеного Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (FAO) та Організацією економічного співробітництва та розвитку (OECD), було надано прогноз можливого виробництва різних видів сільськогосподарської продукції в нашій країні до 2028 року (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Прогноз сільськогосподарського виробництва за видами в Україні, тис. тонн

Показник	2016-2018рр. (середньорічне)	2028 р. (прогноз)
Пшениця	25603	32057
Кукурудза	29314	35297
Олійні культури	20760	25851
Рослинна олія	6406	8068
Цукор	2010	2453
М'ясо	2157	2405
У т.ч. яловичина	375	388
Свинина	718	746
М'ясо птиці	1051	1256
Молоко	10294	9657
Риба і морепродукти	109	135

Джерело: [33].

Це свідчить про стабільне зростання виробництва експортних культур, переробки олійних культур, цукру, посилений розвиток птахівництва, свинарства та скотарства, а також про зниження виробництва молока [34].

Очікується, що ринок фруктів та ягід буде перспективним напрямком для українського експорту, про що свідчать показники експорту вітчизняної плодово-

ягідної продукції. Дійсно, як показує історія, навіть за часів СРСР Україна була основним виробником фруктів.

Згідно зі статистикою, «наша держава залишатиметься самодостатньою з точки зору продовольчої безпеки» [35-38], задовольняючи більшість потреб населення країни за рахунок власного виробництва. З огляду на глобальні виклики, Україна продовжуватиме утверджуватися як надійний партнер на світовому та європейському агропродовольчих ринках, а створення нових зон вільної торгівлі відкриє нові перспективи для розвитку експортного потенціалу, особливо для продукції з високою доданою вартістю.

1.3. Світові тенденції розвитку експорту агропромислової продукції

Глобальний ринок продовольства формується та функціонує відповідно до тенденцій розвитку світової економіки, відображаючи її характеристики та закономірності протягом певного періоду. В умовах глобальних викликів смаки та вподобання споживачів сільськогосподарської та харчової продукції в різних країнах світу змінюються.

Наразі жодна країна не може самостійно задовольнити потреби свого населення в продуктах харчування. Тому міжнародна торгівля виявляється корисною, оскільки вона забезпечує постачання товарів, яких бракує певній країні. Це явище підтверджується збільшенням експорту сільськогосподарської продукції на світові ринки. Тому, плануючи постачання на зовнішні ринки з певних географічних регіонів чи країн, виробники продуктів харчування вивчають та враховують смаки, харчові традиції, попит та платоспроможність населення в цих регіонах. Водночас, малі та середні виробники сільськогосподарської продукції, що мають вузьку спеціалізацію, мають можливість знайти своє місце як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках [40]. Збільшення споживання продуктів харчування зумовлене, перш за все,

зростанням населення нашої планети. У 2023 році на планеті Земля проживало понад 8 мільярдів людей. Найбільше населення проживає в Азії, зокрема в Індії – 1,428 мільярда осіб, та в Китаї – 1,425 мільярда осіб. Це означає, що населення Азії, третьої за величиною економіки світу, становить одну п'яту людства, що більше, ніж населення Америки, Африки та Європи разом узятих [36].

Нещодавно планета зазнала значних кліматичних змін – посух, повеней та інших катаклізмів – які неминуче вплинуть на продуктивність худоби та врожайність сільськогосподарських культур. [41].

Прогнози експертів щодо скорочення запасів високоякісної питної води для споживання людиною, сільського господарства та енергетики свідчать про те, що Індія, Китай, Індонезія та Пакистан незабаром відчують потребу в чистій воді. Це тривожний факт, оскільки ці країни є провідними світовими виробниками, експортерами та споживачами агропродовольчої продукції [41].

У нинішніх умовах найбільшими світовими імпортерами сільськогосподарської продукції є: Китай, США, Німеччина, Велика Британія, Японія, Франція, Нідерланди, Італія, Бельгія та Канада. Вони закупають половину світових запасів продовольства у грошовому вираженні. Вони є економічними лідерами у своїх географічних регіонах (Азія, Північна Америка, Європа), де проживає платоспроможне населення, а в експорті продукції спостерігається ухил у бік поставок імпоротної агропродовольчої продукції [42].

Дослідження показали, що існує кореляція між економічним становищем держави та смаками й уподобаннями споживачів продуктів харчування у світовому масштабі. Раціон людей у розвинених країнах включає широкий асортимент продуктів, тоді як у людей у країнах з низьким рівнем доходу набагато скромніший. Ми виявили, що Україна випереджає країни з низьким рівнем доходу за рівнем харчування, але відстає від розвинених країн. Нові дієти та вподобання українців не є поширеними в Україні.

Наразі на світових та національних ринках продуктів харчування відбуваються процеси, які потребують подальших досліджень для моніторингу їхньої еволюції [37].

Практика показує, що світовий ринок агропродовольчої продукції зазнав значних змін з огляду на глобальні виклики, зокрема в логістиці та маркетингу. Завдяки сучасним засобам зв'язку та новим інформаційним технологіям, вона стала більш мобільною [41].

Вчені стверджують, що між 2018 і 2027 роками світова економіка зазнає уповільнення, що, безумовно, вплине на зростання цін на продукти харчування. Географічна структура експорту агропродовольчої продукції представлена на рис. 1.1.

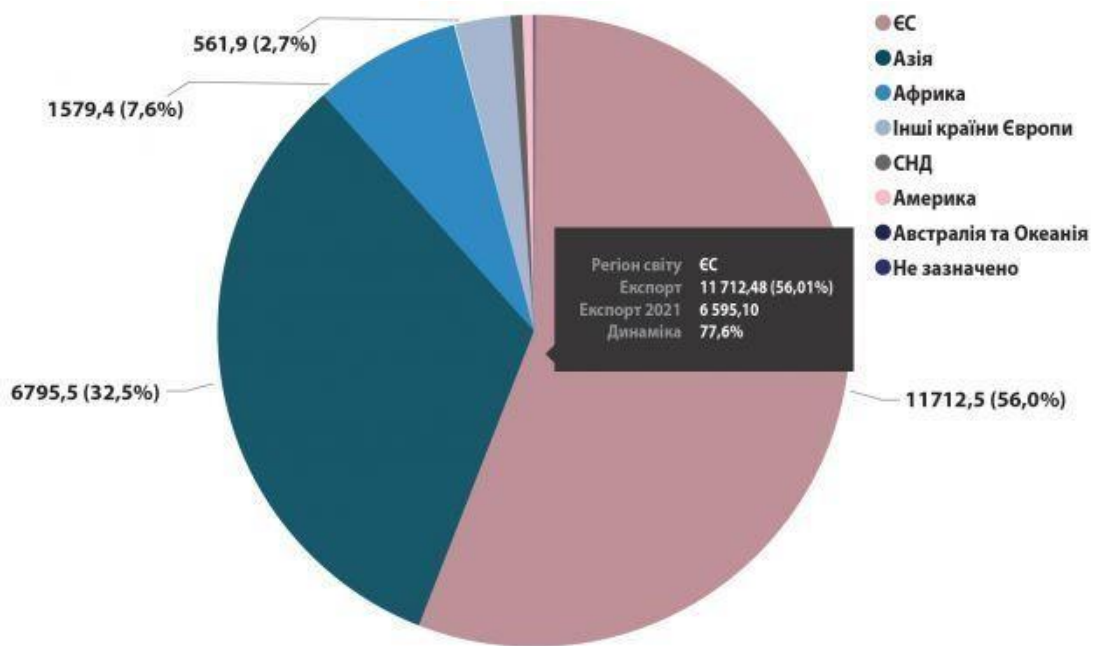

Рис. 1.1. Географічна структура експорту агропродовольчої продукції за регіонами світу, млн доларів

Джерело: [41]

Багато вітчизняних та зарубіжних вчених вивчають проблеми виробництва та експорту продуктів харчування на планеті. Вони роблять прогнози на майбутнє щодо досліджуваних питань. Прогнози OCDE та FAO на 2018-2027 роки вказують на те, що світове виробництво пшениці, основного стратегічного товару, зросте,

досягнувши 832,62 млн тонн (збільшення на 10,3%). Очікується, що основними виробниками будуть країни ЄС, Китай, Індія, Російська Федерація та Сполучені Штати, на які припадатиме 65,9% світового виробництва пшениці. Очікується, що Україна вироблятиме 3,7% з них.

Обсяги експорту між 2018 і 2027 роками також збільшаться до 198,67 млн тонн (збільшення на 11,2%). Основними експортерами будуть країни ЄС, США, Канада, Австралія та Україна, які забезпечать понад 80% світового експорту на світові ринки, зокрема 9,8% для України [41; 42]. Прогнозується, що світове виробництво кукурудзи досягне 1 201,7 мільйона тонн у період з 2018 по 2027 рік, що на 10,6% більше. Основними виробниками цього стратегічного продукту будуть Сполучені Штати, Китай, країни-члени ЄС, Індія та Україна, які разом вироблятимуть 64,4% світових обсягів, при цьому частка України становитиме - 2,5%.

Прогнозується, що світовий експорт кукурудзяного зерна зросте на 13,5% між 2018 і 2027 роками та досягне 157,23 мільйона тонн. Основні експортери – Сполучені Штати, Бразилія, Аргентина та Україна – становитимуть 85,2% світового експорту кукурудзи на зерно. Частка України становить 13,8% [41; 42].

Експерти OCDE та FAO прогнозують, що виробництво рослинної олії може досягти 234,64 мільйона тонн у період з 2018 по 2027 рік, що на 16,1% більше. Основні виробники: Індонезія, Китай, Малайзія, країни-члени ЄС та Сполучені Штати Америки становитимуть 61,2% світового виробництва рослинної олії. Україна наразі є світовим лідером з виробництва соняшникової олії. Очікується, що він вироблятиме 4% світового обсягу цієї продукції.

Очікується, що обсяг світового експорту рослинної олії досягне 96,3 млн тонн (18,4%) у період з 2018 по 2027 рік. Основні експортери: Індонезія, Малайзія, Україна, Аргентина та Канада, на які припадатиме 82,5% світового експорту. Очікується, що частка України сягне 8,5%.

Прогнозується, що світове виробництво сиру досягне 26,5 мільйона тонн (збільшення на 11,8%). Основні виробники: ЄС, США та Бразилія. Частка України становить 0,5%.

Обсяги світового експорту сиру за 2018-2027 роки зростуть до 3,04 млн тонн, що на 17,3%. Основні експортери: ЄС, США, Нова Зеландія. Частка України незначна і становить 0,1% [41;42].

Наше дослідження світових тенденцій експорту агропродовольчої продукції показує, що експорт продуктів харчування й надалі здійснюватиметься основними країнами-постачальниками, зокрема: державами-членами ЄС, США, Канадою, Бразилією, Австралією та Новою Зеландією, які постачають найбільшу кількість харчових продуктів на світовий ринок. [42].

Дослідження показують, що Україна сьогодні лише починає проникати на іноземні ринки агропродовольчої продукції, і що на внутрішньому ринку експорту продуктів харчування переважає сировина або продукти з низькою доданою вартістю. Готові харчові продукти експортуються в невеликих кількостях. Розглядаючи перспективи розширення внутрішнього експорту сільськогосподарської та харчової продукції на зовнішні ринки, необхідно враховувати внутрішній потенціал аграрного сектору економіки України та тенденції розвитку та функціонування світових ринків продуктів харчування.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА СТАНУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРОПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ

2.1. Вплив глобальних економічних викликів на аграрний експорт України

Забезпечення населення продовольством є важливим елементом політики кожної держави. Таким чином, сільськогосподарський сектор та агрохарчова промисловість відіграють життєво важливу роль у національній економіці, оскільки наявність продуктів харчування є необхідною для життя людини. Аграрний сектор української економіки, де виробляється більшість сільськогосподарської продукції, дедалі більше залучається до експортних та міжнародних економічних інтеграційних процесів, тим самим посилюючи свою роль на світових товарних ринках. Ці процеси забезпечують Україну надходженням валюти, зміцнюють її політичні та економічні позиції перед обличчям глобальних викликів, збільшують доходи населення, бізнесу та держави, сприяють загальному економічному зростанню.

Підготовка та розвиток національного агропродовольчого сектору стимулюють структурну побудову сучасної аграрної політики відповідно до міжнародних вимог. Діяльність України на міжнародній та європейській арені вимагає перегляду теоретичних та практичних положень щодо впливу агропродовольчого сектору на економічну безпеку країни та перспективи її економічного розвитку. Водночас, питання визначення специфічних викликів експорту агропродовольчої продукції країни на світові ринки залишається недостатньо вирішеним, що зумовлює актуальність цього дослідження як теоретично, так і науково-практично.

В умовах глобалізації та входження України до світового економічного співтовариства експорт займає особливе місце. Наразі сільськогосподарська та агропродовольча продукція є основним експортним продуктом країни. Останнім

часом Україна стабільно збільшує експорт агропродовольчої продукції (товарні групи 01-24 ЗЕД), що дозволило їй досягти чотирьох послідовних історичних рекордів (2018-2021). З 2016 по 2021 рік «національний експорт агропродовольчої продукції зріс з 15,3 млрд доларів США до 27,7 млрд доларів США, досягнувши піку» [7]. (табл. 2.1, рис. 2.1).

Таблиця 2.1

Експорт України в цілому та частка в ньому агропродовольчої продукції, млн.
дол. США

Показник	Рік					Зростання обсягів 2022р. до 2000 р., разів
	2000	2010	2020	2021	2022	
Загальні обсяги експорту продукції і послуг по державі	18227,5	63341,5	60579,3	80857,9	44135,6	2,42
Обсяги експорту агропродовольчої продукції	1377,1	9936,0	22179,4	27708,9	23390,0	17,0
Частка експорту агропродовольчої продукції у загальнодержавних обсягах експорту, %	9,4	19,3	45,1	34,3	53,0	5,64

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [7]

Однак, війна Росії проти України призвела до коректив у процесі експорту внутрішньої агропродовольчої продукції. За прогнозами вчених та практиків, продовження війни між Росією та Україною призведе до зменшення експорту української агропродовольчої продукції за кордон.

Основу вітчизняного експорту агропродовольчої продукції традиційно складала продукція з низьким ступенем переробки: зернові та технічні культури, рослинні олії, а також залишки та відходи харчової промисловості. Зокрема, «у 2015 році їхня загальна частка досягла майже 90%. Пізніше додалася ще одна група продуктів: м'ясо та субпродукти.

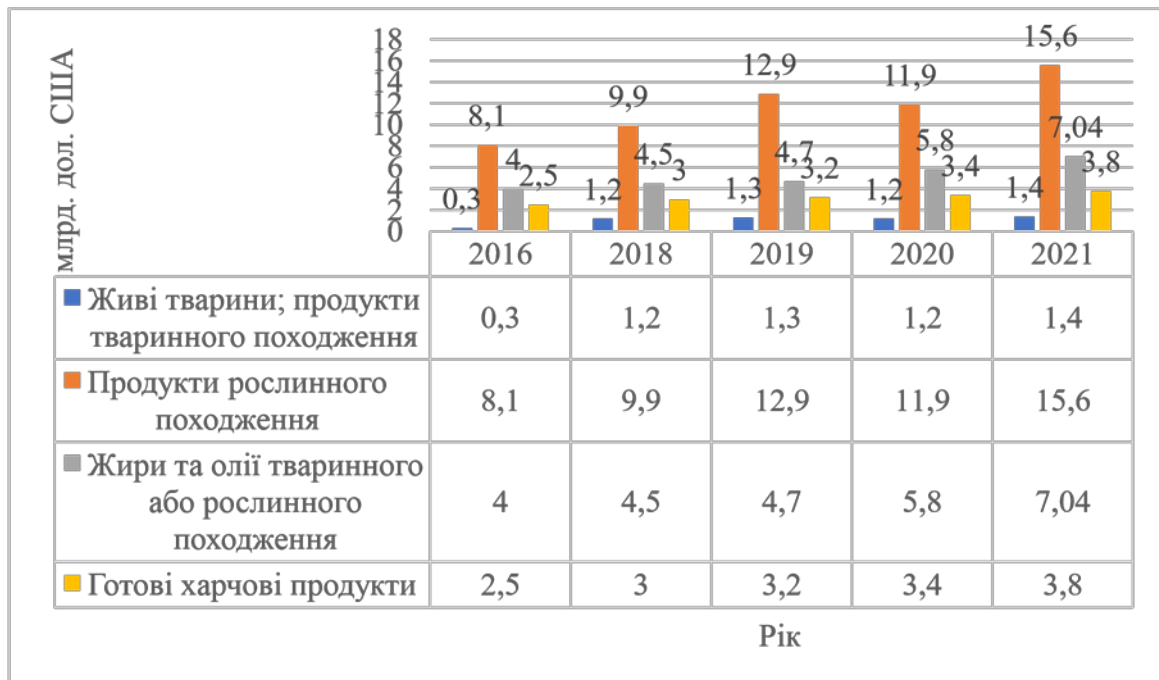

Рис. 2.1. Динаміка експорту агропродовольчої продукції з України, млрд дол. США

Джерело: Дані Державної служби статистики України [7].

Так, у 2021 році зерно, технічні культури, рослинні олії, залишки харчової промисловості, а також різноманітне м'ясо та субпродукти становили більшість вітчизняного експорту агропродовольчої продукції (понад 85%)» Основою національного експорту є рослинна сировина, а готові харчові продукти становлять менше 20% їхньої товарної структури. Однак спостерігається позитивна тенденція до збільшення внутрішнього експорту готових харчових продуктів у вартісному вираженні. Якщо у 2015-2017 роках Україна експортувала готової харчової продукції до Сполучених Штатів на суму менше 3 млрд доларів, то у 2019 році їхній експорт до Сполучених Штатів склав 3,2 млрд доларів, а у 2020 році – 3,4 млрд доларів до Сполучених Штатів» [7].

Характерною особливістю експорту вітчизняної агропродовольчої продукції є чітка концентрація на ринках трьох географічних регіонів: країн Азії, Європейського Союзу та країн Африки.

Останнім часом спостерігається зростання вартості продажів агропродовольчої продукції з України до Європейського Союзу. Цьому сприяло підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та початок дії зони вільної торгівлі між сторонами з 1 січня 2016 року [46] рис. 2.2.

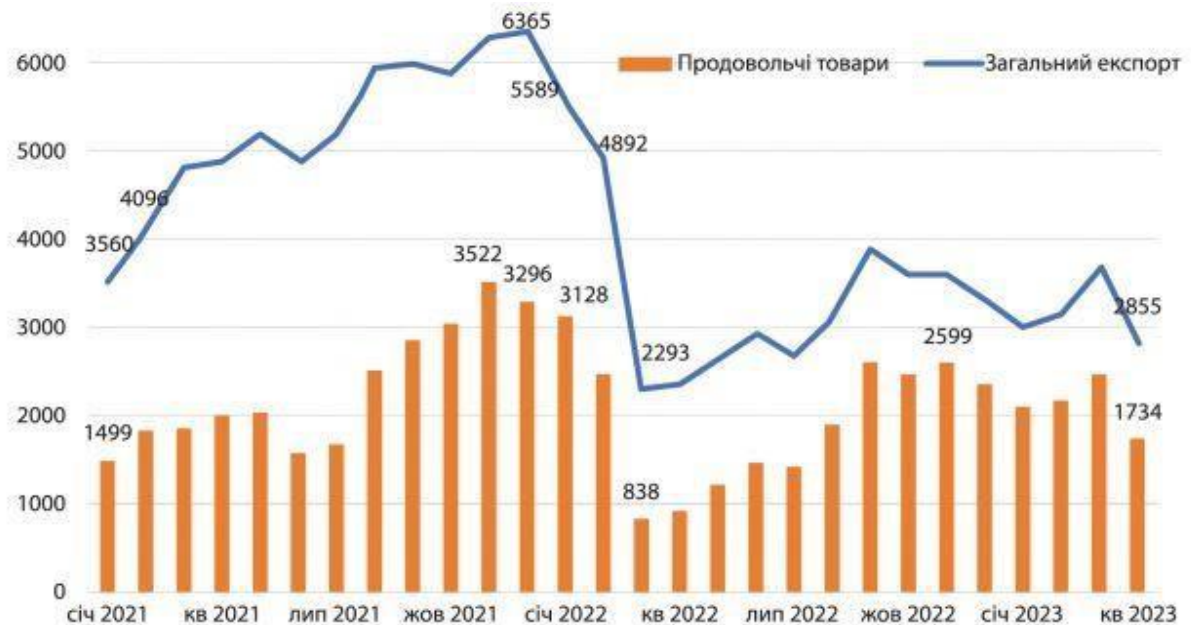

Рис. 2.2. Вітчизняний експорт товарів у 2021-2023 рр., млн дол. США

Джерело: Державна служба статистики України [7]

Експорт вітчизняної агропродовольчої продукції характеризується чіткою орієнтацією на ринки трьох географічних регіонів: країн Азії, Європейського Союзу та країн Африки.

Реалізація потенціалу агропродовольчого сектору економіки України пов'язана з реалізацією кількох економічних та соціальних функцій. Сільське господарство та агрохарчова промисловість залишаються структурними елементами національного господарського комплексу, що системно регулює їх виняткове значення у забезпеченні сталого розвитку економіки в цілому та сільських територій [46].

Сільськогосподарські компанії є основними виробниками продукції на експорт: вони виробляють 84,5% м'яса птиці, 77% ріпаку, 75% кукурудзи на зерно, 72% сої та 69% соняшнику. Такий тип управління дозволяє здійснювати

інтенсивне виробництво на високому технічному та технологічному рівні. Значне зростання валового виробництва цієї категорії виробників пов'язане з високою врожайністю сільськогосподарських культур, яка вже досягла, а то й перевищила, показники країн ЄС, наприклад, для соняшнику.

Продуктивність сільськогосподарських угідь може значно зрости, якщо стимулювати підтримку інноваційного розвитку малих фермерських господарств, що наразі є метою зусиль держави. Відповідні заходи підтримки запропоновано у «Стратегії розвитку національного сільськогосподарського виробництва до 2025 року», розробленій Національною академією аграрних наук України [47].

Практика показує значний надлишок обсягів виробництва вітчизняної агропродовольчої продукції, необхідної для забезпечення внутрішнього споживання населення країни за всіма видами продукції, крім фруктів, ягід та винограду, що є сприятливим для розширення експорту.

Так, виробництво яєць перевищує внутрішнє споживання в Україні на 25,0%, м'яса та м'ясопродуктів – на 6,2%, молока та молочних продуктів – на 5,0%, овочів та баштанних культур – на 4,6%.

У зерновому секторі виробництво перевищило попит більш ніж утричі, що відображає експортну орієнтацію галузі. Експорт деяких зернових та технічних культур, а також м'яса птиці становить значну частку внутрішнього виробництва цієї продукції, зокрема соняшникової олії (96%), ріпакової олії (93%), кукурудзи (92%), пшениці (74,3%), ячменю (67%), сої (64%) та м'яса птиці (31%). [7]

Незважаючи на відносно високий рівень розвитку, вітчизняний агропродовольчий сектор стикається з глобальними викликами, пов'язаними, перш за все, з найважливішими глобальними проблемами:

- зміна клімату та захист навколишнього середовища;
- глобальні виклики, інтеграція в міжнародні структури та експорт;
- зовнішня міграція;
- підвищення рівня добробуту населення;
- вирішення соціальних та культурних проблем;

- нові доктрини розвитку світової економіки» [46].

Імовірність продовження війни на території нашої країни залишається високою. Однак, незважаючи на позитивні тенденції в міжнародній діяльності вітчизняного агропродовольчого сектору економіки, висхідна динаміка розвитку все ще може бути стримувана всіма вищезазначеними факторами. Їхній вплив може посилюватися та провокувати нові протести. Наприклад, запровадження карантинних обмежень у всьому світі, зокрема в Україні та її основних торговельних партнерах, «спричинило реальний колапс у більшості сфер економіки та соціального життя у 2020 році».

Зокрема, у зовнішній торгівлі ускладнився процес транспортування вантажів, оскільки порти були фактично закриті в Китаї, європейських країнах та Сполучених Штатах Америки. Через власне перевантаження китайські порти, навіть пройшовши критичний період пандемії, деякий час продовжували працювати поза своїм звичним режимом.

Європейський Союз, основний регіональний ринок сільськогосподарської продукції України, агропродовольча, запровадив додаткові перевірки продукції на кордонах. Ці затримки спричинили найскладнішу ситуацію в міжнародній торгівлі швидкопсувними продуктами. Тому часто виникала ситуація відмови від планових поставок цієї продукції. групи через неможливість гарантувати їх належну якість та своєчасну доставку кінцевому покупцю»[48].

Іншими негативними наслідками стали «прояви споживчої паніки щодо вірусу, що безпосередньо вплинуло на міжнародну торгівлю». Наприклад, коли навесні 2020 року ситуація в Італії стрімко погіршилася, багато країн відмовилися купувати традиційні італійські продукти, побоюючись ризику зараження через пакувальні поверхні або готові до вживання продукти. Тому споживачі не купували раніше імпортовані продукти. Тому ціни не могли підтримувати той самий рівень і були змушені знижуватися на деякий час.

Скорочення обсягів світової торгівлі агропродовольчою продукцією також пояснюється падінням імпорту продовольства з країн, які зазнали девальвації

своїх національних валют. Ще одним негативним наслідком призупинення та обмеження обсягів перевезених на той час товарів стало значне зростання вартості міжнародних морських контейнерних перевезень» [48]. У першій половині 2020 року багато країн запровадили тимчасові заборони на експорт продукції, найважливішої для продовольчої безпеки, головним чином зернових. В Україні, зокрема, заборона на експорт гречки діяла до 1 липня 2020 року, а ситуація з пшеницею також перебувала під постійним моніторингом.

В'єтнамська влада запровадила квоти на експорт рису, тоді як Філіппіни, Бірма та Камбоджа заборонили будь-який експорт за кордон. Продаж пшениці, кукурудзи, ячменю, жита, гречки, сорго, різних бобових культур, гороху, круп та борошна на зовнішніх ринках був заборонений. Таджикистан, Судан, Румунія, Північна Македонія, Гондурас, Сальвадор, Єгипет, Білорусь та інші країни вдалися до таких заходів. Переважна більшість цих обмежень не супроводжувалася чітко визначеними термінами їх впровадження. [47]

Це говорить про наближення «глобальної продовольчої надзвичайної ситуації», масштаби якої досі невідомі, але будуть значними. Термін «продовольча надзвичайна ситуація» стосується складної та непередбачуваної ситуації, за якої люди не можуть задовольнити свої основні потреби. Така ситуація призводить до падіння доходів громадян та значного ускладнення підприємницької діяльності. Уповільнення економічної активності в усіх секторах призведе до високого рівня безробіття, втрати доходів та зростання цін на продукти харчування, що ускладнить доступ домогосподарств до цих продуктів.

Окрім погіршення продовольчої безпеки загалом, очікується також погіршення якості структури раціону найбільш вразливих верств населення, оскільки продукти з вищою харчовою цінністю, як правило, знаходяться в дорожчому ціновому сегменті. Загрозу також становлять перебої на продовольчих ринках та проблеми з доступом до продуктів харчування, пов'язані з втратою джерел доходу. Крім того, можливі конфлікти, стихійні лиха, спалахи хвороб тварин тощо, що погіршить ситуацію» [48].

Вищезазначені фактори можуть призвести до зменшення глобальних та регіональних поставок агропродовольчої продукції, що призведе до зростання цін та обмеженого доступу до продуктів харчування. Погіршення ситуації може спричинити продовольчі та енергетичні проблеми, проблеми в боротьбі з бідністю, проблеми в охороні здоров'я, освіті, плануванні та регулюванні зростання рівня та якості життя, дотриманні прав і свобод людини тощо.

Значні ризики та загрози визначаються наступним чином:

- «ризики, пов'язані з військовими конфліктами, включаючи бойові дії, прояви тероризму та екстремізму, а також діяльність незаконних збройних формувань;»

- «економічні ризики, пов'язані зі зростанням конкуренції на світових ринках агропродовольчої продукції, нерівномірним розвитком сільськогосподарського виробництва у світовому масштабі, спотворенням конкуренції через поширення протекціоністських заходів, зростаючою вузькістю суспільства та залежністю економіки від зовнішніх викликів, ймовірністю зниження доходів виробників, враховуючи відсутність доступу до ринків збуту, кредитних ресурсів та державних програм підтримки сільськогосподарських виробників, посиленням податкового тиску, низьким рівнем інновацій малих та середніх сільськогосподарських виробників;»

- «технологічні ризики, пов'язані зі швидким технологічним розвитком країн світу, що визначає їхні переваги у виробництві, зберіганні та транспортуванні агропродовольчої продукції, тим самим підвищуючи їхню конкурентоспроможність;»

- «логістичні ризики, пов'язані з обмеженнями на транспортування продукції та ресурсів, зокрема насіння, добрив та агрохімікатів, що може призвести до затримки посівної кампанії;»

- «інфраструктурні ризики, пов'язані з поганим станом доріг і транспорту». біржі, склади для зберігання сільськогосподарської сировини, склади, холодильне обладнання; ринкова інфраструктура, інфраструктура для впровадження

інновацій та досліджень; ризики зниження доходів населення, що може призвести до змін у харчових звичках, зокрема: зменшення та/або відмова від споживання м'ясних та молочних продуктів, фруктів, овочів та ягід, недоїдання, розвиток та закріплення шкідливих харчових звичок; екологічні ризики, пов'язані зі зміною клімату та антропогенним впливом, зменшенням запасів води, посиленням деградації земель та водойм, надмірним застосуванням мінеральних добрив та засобів захисту рослин, широким використанням екологічно небезпечних технологій, речовин та матеріалів та неконтрольованим поширенням генетично модифікованих організмів;

- соціальні загрози, пов'язані зі зростанням безробіття, падінням доходів або виникненням гуманітарних проблем, незаконною міграцією населення, що загрожує продовольчій безпеці;

- політичні ризики, як зовнішні, так і внутрішні, що виникають внаслідок застосування заходів, що спотворюють національні продовольчі системи та внутрішні й зовнішні ланцюги створення вартості [49].

Проблеми продовольчої безпеки країни вимагають трансформації продовольчих систем з метою забезпечення сталого розвитку.

Продовольча система складається з трьох взаємозалежних елементів:

- «ланцюжки виробництва та розподілу агропродовольчої продукції (діяльність, пов'язана з рухом харчових продуктів від виробника до споживача);
- продовольче середовище (фізичні, економічні, політичні та соціально-культурні умови);
- поведінка споживачів» [49].

На функціональність продовольчих систем впливає багато факторів: біофізичні та екологічні, інноваційні, технологічні та інфраструктурні, глобалізаційні та торговельні, демографічні, соціокультурні тощо.

У червні 2021 року в рамках Національного діалогу вчені запропонували «пріоритети трансформації українських продовольчих систем до 2030 року».

Зокрема:

- здорове та збалансоване харчування для всіх верств населення країни;
- розвиток підходів до державної аграрної політики та спільні дії всіх зацікавлених сторін щодо розширення використання екологічно чистих технологій у виробництві агропродовольчої продукції та підвищення енергоефективності українських продовольчих систем;
- стійкість до волатильності ринку та доступність продуктів харчування для всіх. Національний діалог виявив значну зацікавленість зацікавлених сторін у процесі трансформації продовольчих систем в Україні [50].

Відповідно, процеси «трансформації», визначення актуальних проблем та прийняття рішень повинні здійснюватися через багатосторонню співпрацю між органами державної влади, громадськими та професійними об'єднаннями, місцевою владою, науковою та освітньою спільнотою з точки зору взаємодії та розробки спільних рішень.

2.2. Аналіз виробництва та зовнішньої торгівлі агропромисловою продукцією України

Україна є одним із провідних світових виробників сільськогосподарської та харчової продукції. Сільськогосподарського виробництва достатньо для забезпечення внутрішнього ринку країни, а надлишки експортуються на світові продовольчі ринки.

Наша держава експортує зерно, технічні культури та рослинну олію на зовнішні ринки. Пшениця є основною стратегічною національною експортною культурою [51; 52]. Український сільськогосподарський ринок постачає зерно не лише своїм 40 мільйонам мешканців, а й 190 країн світу.

Зростаючий світовий попит на продукти харчування сприяє збільшенню виробництва стратегічних експортних культур. Якщо у 2000 році Україна виробила 24,5 млн тонн зерна, то у 2020 році цей показник досяг 64,9 млн тонн, у

2021 році – рекордних 86,01 млн тонн, а у 2022 році – 53,9 млн тонн, навіть під час війни [51] (Табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Виробництво основних високоцінних сільськогосподарських культур в Україні,
у мільйонах тонн

Показник	Рік						2022р. до 2000р., у %
	2000	2010	2019	2020	2021	2022	
Зернові й зернобобові в т.ч.:	24,5	39,3	75,2	64,9	86,01	53,9	200
озима пшениця	9,78	16,2	27,7	24,3	31,4	19,9	203,5
озиме жито	0,97	0,46	0,33	0,46	0,59	0,31	31,96
озимий ячмінь	0,61	3,2	3,9	3,3	4,86	2,66	436,1
яра пшениця	0,42	0,34	0,66	0,62	0,78	0,82	195,24
ярий ячмінь	6,3	5,3	5,04	4,35	4,6	2,95	46,8
ярий овес	0,9	0,46	0,42	0,5	0,47	0,38	42,2
Кукурудза	3,85	11,95	35,9	30,3	42,1	26,2	680,5
Соняшник	3,5	6,8	15,3	13,11	16,4	11,3	322,9

Джерело: Дані державної служби статистики України [7]

Обсяг експорту вітчизняного зерна на зовнішні ринки щороку зростає. Протягом останніх п'яти довоєнних років Україна впевнено експортувала понад 40 мільйонів тонн зерна щорічно [51].

Найбільші площі, посіви яких займають пшениця, знаходяться на південному сході країни, кукурудза — у центрі, а ячмінь — на півдні.

У 2020 році Україна посіла друге місце у світі за експортом зерна, зокрема ячменю, четверте – кукурудзи та п'яте – пшениці. Україна щорічно виробляє 13% світового виробництва кукурудзи та 3,6-3,7% пшениці. злаки, 5,6% ячмінь, 2% вівса [51]. Поставки українського зерна на світовий ринок у 2020 році становили 71,8 млн тонн, а у 2021 році – 70,4 млн тонн [7].

Дані в табл. 2.3 показують стан та перспективи внутрішнього експорту зерна, бобових культур та борошна.

Таблиця 2.3

Стан національного експорту зернових, бобових (включаючи продукти їх переробки) та борошна, тис. тонн, станом на кінець 2023 рік

№ з/п	Товарна група	Обсяг експорту, млрд дол. США	Частка у загальному експорті, %
1	Зернові культури	9,8	33,2
2	Насіння і плоди олійних рослин	3,9	13,2
3	Жири та олії тваринного або рослинного походження	3,7	12,5
4	Залишки і відходи харчової промисловості, корми для тварин	1,1	3,8
5	М'ясо та їстівні субпродукти	0,9	3,1
6	Молоко та молочна продукція; яйця птиці	0,4	1,4
7	Інші товари агропродовольчої продукції	2,8	9,4
	Усього	22,6	76,6

Джерело: Дані державної служби статистики України [7]

Аналіз структури експорту агропродовольчої продукції показав, що «Україна експортувала 44% від загального обсягу експорту у 2021 році, 57% у 2022 році та 62% за п'ять місяців 2023 року (у грошовому вираженні)» [7].

У 2021 році Україна експортувала «харчових товарів (групи 1-24 Економічного і соціального комітету України) на суму 27,7 млрд доларів США до Сполучених Штатів, а у 2022 році – 23,4 млрд доларів США, що на 16% менше, ніж у 2021 році. З січня по травень 2023 року наша держава експортувала агропродовольчої продукції на суму 10,1 млрд доларів США». Сполучені Штати, що на 18% менше, ніж за зазначений період 2022 року. Дослідження показують, що 90% експорту агропродовольчої продукції України складалася з продукції груп 1–15 Української економічної класифікації видів економічної діяльності (зернові та олійні культури)» [7].

Під час війни географічні орієнтації експорту української сільськогосподарської та продовольчої продукції дещо змінилися. У 2022 році

азійський регіон, який довгий час був найбільшим імпортером вітчизняної агропродовольчої продукції, посів друге місце після ЄС. Загалом до країн Азії у 2022 році «було поставлено сільськогосподарської продукції на суму 6,8 млрд доларів США, що на 45,7% менше, ніж у 2021 році». Поставки продовольства до країн ЄС склали 11,7 млрд доларів США, що на 77,6% більше, ніж у 2021 році. Частка національного експорту агропродовольчої продукції до ЄС становила 56%.

Війна в Україні зруйнувала логістичні та торговельні зв'язки, що вплинуло на обсяг експорту до африканських країн. Так, у 2022 році поставки зерна з нашої держави на африканський континент зменшилися до 1,6 млрд доларів (зменшення на 55%), що становить 7,6% експорту української агропродовольчої продукції.

Експорт сільськогосподарської продукції до країн СНД у 2022 році зменшився порівняно з довоєнним 2021 роком до 0,4 млрд доларів, що на 67% менше, ніж у 2022 році, що становить 0,6% від експорту української сільськогосподарської продукції [7].

Як зазначалося раніше, експорт пшениці займає особливе місце у зовнішній торгівлі України. Більшість пшениці країни призначена для Бангладеш, Таїланду, Тунісу, Туреччини, Єгипту та Філіппін. На ці країни припадає понад 30% загального обсягу експорту зернових [7].

Щодо тваринництва, перспективи менш обнадійливі (табл. 2.4). Згідно зі статистикою, виробництво молока в Україні скорочується. У 2020 році Україна виробила 9,26 мільйона тонн молока порівняно з лише 7,77 мільйона тонн у 2022 році, що на 1,49 мільйона тонн менше. Це зниження пов'язане зі зменшенням виробництва молока від домашніх корів.

Показники в табл. 2.4 показують, що у 2022 році, порівняно з 2020 роком, продажі сільськогосподарських тварин на забій зменшилися на 16,1%, а яєць птиці – на 11,9%. Різні тенденції спостерігалися також і в експорті харчових продуктів тваринного походження. Дійсно, «у 2019-2021 роках експорт яловичини зменшився на 40,5%, молока та вершків – на 14,1%, тоді як експорт свинини збільшився на 16,8%» [46].

Таблиця 2.4

Виробництво тваринництва в сільському господарстві України у 2020-2022 рр.

Показник	Рік			2022 р., %, до 2020 р.
	2020	2021	2022	
Молоко, тис. тон				
Господарства усіх категорій	9264,0	8714,0	7770,0	83,9
Реалізація на забій сільськогосподарських тварин (у живій масі), тис. тон				
Господарства усіх категорій	2478,0	2438,0	2207,0	89,1
Одержано яєць від птиці свійської, млн шт.				
Господарства усіх категорій	16167,0	14071,0	11922,0	73,8

Джерело: Дані державної служби статистики України [7]

Причиною переважання сировинної складової в експорті української агропродовольчої продукції стала приватизація більшості вітчизняних харчово-промислових підприємств у 1990-х роках та розрив технологічних ланцюжків між управлінням фермерським господарством та переробними підприємствами. Про стан експортно-імпортних операцій України за групами 1–24 Української економічної класифікації видів економічної діяльності за останні 20 років свідчить той факт, що частка експорту сільськогосподарської продукції та продуктів харчування в національному експорті зросла в 3,2 рази, а коефіцієнт покриття експортом імпорту майже подвоївся. Все це сприяє надходженню до бюджету країни від іноземної валюти, стабільності національної валюти та виходу нашої держави на світові ринки продуктів харчування [46].

Статистичні дані свідчать про зменшення експорту «товарів з підгрупи І «Живі тварини та продукти тваринного походження» на 16,3 процентних пункти.

Іноземні поставки товарів «Готові харчові продукти» (раніше «Продукція харчової промисловості») «у складі товарних груп 1–24 Української класифікації зовнішньоекономічної діяльності» зменшилися на 10,8% порівняно з останніми 20 роками. Хоча у вартісному вираженні надходження в іноземній валюті за останні 20 років зросли у 8,4 раза [46].

Статистичні дані щодо українського експорту, «товарних груп 1–24 УКТ ЗЕД», свідчать про те, що за останні 20 років доходи від експорту зерна у грошовому вираженні зросли у 76 разів. Перспективним є експорт насіння та плодів олійних рослин (насіння та плоди) – збільшення у 9,4 раза, а жирів та олій тваринного або рослинного походження – збільшення у 24 рази» [7].

Звісно, складна економічна та політична ситуація, що склалася в Україні у 2014-2023 роках, пандемія коронавірусу та війна «негативно вплинули на виробництво сільськогосподарської продукції та експортні операції з агропродовольчої продукції, оскільки під час пандемії та війни пріоритети відрізняються» [58]. Табл. 2.5 містить інформацію про стан зовнішньої торгівлі України сільськогосподарською продукцією.

Таблиця 2.5

Зовнішня торгівля України сільськогосподарською продукцією у 2013–2022 рр.,
млн. дол. США

Рік	Експорт				Імпорт			
	Тваринницька продукція	Рослинницька продукція	Жири, олії	Харчові продукти	Тваринницька продукція	Рослинницька продукція	Жири, олії	Харчові продукти
2013	1084,1	8875,0	3507,1	3557,2	1892,1	2669,8	403,3	3218,8
2014	1014,5	8736,1	3822,0	3096,3	1124,1	2031,6	301,7	2601,8
2015	823,4	7971,5	3299,8	2468,4	548,2	1146,2	182,3	1608,8
2016	775,0	8093,7	3963,0	2450,1	626,3	1284,8	246,0	1734,0
2017	1108,8	9215,7	4605,4	2826,7	731,6	1368,0	266,6	1935,0
2018	1210,6	9886,1	4496,5	3018,6	917,9	1529,3	267,4	2340,9
2019	1277,1	12914,5	4732,2	3220,4	1071,5	1794,6	253,3	2616,6
2020	1118,2	11883,3	5746,9	3361,1	1258,1	1989,5	280,4	2970,7
2021	1345,2	15538,0	7037,2	3788,5	1594,0	2130,5	444,0	3578,4
2022	1471,8	13472,7	5948,6	2496,9	1175,2	1927,0	293,9	2645,1

Джерело: Дані державної служби статистики України [7]

Практика показує, що «продукція харчової промисловості втратила свої позиції на зовнішніх ринках, більше того, вона недостатньо конкурентоспроможна на внутрішньому ринку. Причини цієї деструктивної тенденції зумовлені внутрішніми проблемами галузі, макроекономічною нестабільністю та зовнішніми факторами. Зокрема, йдеться про недосконалу митну, митно-тарифну, податкову, кредитно-фінансову та іншу державну політику» [46; 59].

З цього випливає висновок: «надана інформація переконливо свідчить про переважно сировинний напрямок експорту продукції вітчизняного агропромислового комплексу та достатньо високу частку імпорту готових харчових продуктів у загальному обсязі імпорту сільськогосподарської та харчової промисловості протягом досліджуваного періоду, що також було зазначено в процесі аналізу торговельних відносин України з іноземними країнами» [58].

Висновки експертів свідчать про те, що поставки продовольства на світові ринки здійснюються переважно іноземними компаніями, які є посередниками та продають українські товари під власною торговою маркою. Отже, «левова» частка доходів залишається у них» [46].

Оскільки Україна експортує на зовнішні ринки переважно сиру агропродовольчу продукцію, це означає для нашої країни втрату великої кількості робочих місць на переробних підприємствах, безробіття, збільшення зовнішньої трудової міграції, не надходять податки до державного та місцевих бюджетів, не здійснюються відрахування до Соціального та Пенсійного фондів України тощо. Усі ці факти погіршують економічний та соціально-політичний клімат у країні.

Вчені попереджають, що «якщо Україна експортуватиме на зовнішні ринки лише сиру продукцію, то сільське господарство не дасть поштовху розвитку вітчизняної економіки. Зараз необхідно вивчати та досліджувати передовий світовий досвід у харчовій та переробній промисловості та застосовувати його в Україні [59].

Міжнародний досвід показує, що іноземні сільськогосподарські виробники отримують більше доходу від продажу переробленої продукції, ніж від самої сировини. Тому підприємці в розвинених країнах, перш ніж експортувати свою продукцію, спочатку переробляють сировину, щоб отримати продукцію з високою доданою вартістю та таким чином отримати кращий прибуток. Ми вважаємо, що українські сільськогосподарські виробники повинні скористатися цим досвідом.

2.3. Особливості та бар'єри реалізації експортного потенціалу України в умовах глобалізації

Україна є провідним світовим виробником сільськогосподарської та харчової продукції. Вітчизняні сільськогосподарські виробники не лише забезпечують продовольством населення країни, але й продають значну частину сільськогосподарської продукції, що залишається після задоволення внутрішнього ринку країни, на зовнішні ринки, зокрема товарні групи 01-24 Української класифікації зовнішньоекономічної діяльності [48, 60].

Динаміку експорту та імпорту сільськогосподарської та харчової продукції України проілюстровано на рис. 2.3. Дані на рисунку показують, що між 2014 і 2022 роками експорт сільськогосподарської та харчової продукції з України на світові ринки зріс у 1,5 раза. Особливе зростання сільськогосподарського експорту відбулося у 2021 році, коли було експортовано сільськогосподарської та харчової продукції на суму 27,7 млрд доларів США. Статистичні дані щодо імпорту сільськогосподарської та харчової продукції показують, що його розмір також збільшився, але не такими швидкими темпами (за винятком 2021 року, коли імпорт цієї продукції досяг 22,7 млрд доларів США). Якщо проаналізувати внутрішній торговельний баланс сільськогосподарської та харчової продукції, то у 2014-2022 роках він був позитивним, що певною мірою вплинуло на стабільність

та міцність гривні. Наразі майже дві третини українського експорту складають сільськогосподарські та харчові продукти, призначені для світових ринків.

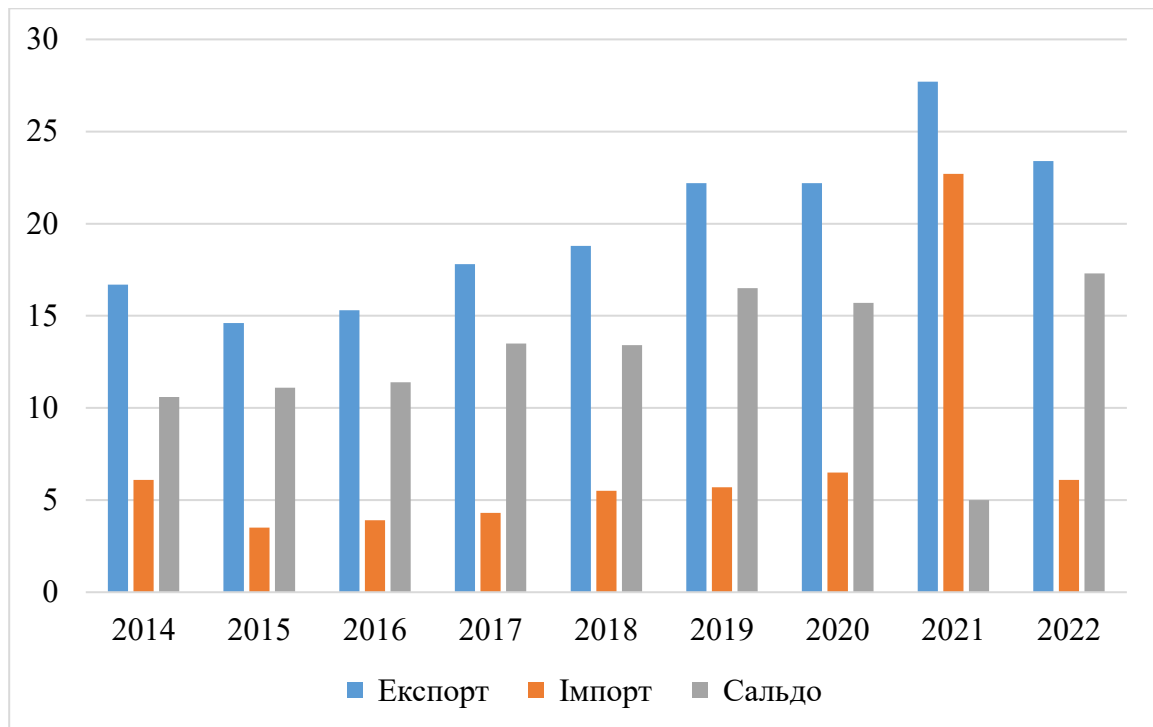

Рис. 2.3. Експорт, імпорт та торгівельне сальдо агропродовольчої продукції України, млрд. дол. США

Джерело: Дані державної служби статистики України [7]

Сільськогосподарський експорт займає важливе місце у формуванні валютних надходжень держави, що показують дані табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Зовнішня торгівля України сільськогосподарською продукцією у 2013–2022 рр., млн. дол. США

Рік	Експорт				Імпорт			
	Тваринницька продукція	Рослинницька продукція	Жири, олії	Харчові продукти	Тваринницька продукція	Рослинницька продукція	Жири, олії	Харчові продукти
2013	1084,1	8875,0	3507,1	3557,2	1892,1	2669,8	403,3	3218,8
2014	1014,5	8736,1	3822,0	3096,3	1124,1	2031,6	301,7	2601,8
2015	823,4	7971,5	3299,8	2468,4	548,2	1146,2	182,3	1608,8
2016	775,0	8093,7	3963,0	2450,1	626,3	1284,8	246,0	1734,0
2017	1108,8	9215,7	4605,4	2826,7	731,6	1368,0	266,6	1935,0
2018	1210,6	9886,1	4496,5	3018,6	917,9	1529,3	267,4	2340,9
2019	1277,1	12914,5	4732,2	3220,4	1071,5	1794,6	253,3	2616,6

2020	1118,2	11883,3	5746,9	3361,1	1258,1	1989,5	280,4	2970,7
2021	1345,2	15538,0	7037,2	3788,5	1594,0	2130,5	444,0	3578,4
2022	1471,8	13472,7	5948,6	2496,9	1175,2	1927,0	293,9	2645,1

Джерело: Складено за даними Державної служби статистики України[7]

Якщо порівняти частку сільськогосподарського експорту в загальному обсязі експорту, починаючи з 2000 року, за всі десять років, то побачимо, що у 2000-2010 роках цей показник зріс з 9,4% до 19,3%, у 2010-2020 роках з 19,3% до 45,1%, а у 2000-2022 роках з 9,4% до 53,0%, тобто спостерігалось збільшення сільськогосподарського експорту за зазначений період у 5,64 раза [47]. Аналіз географічної структури національного сільськогосподарського експорту свідчить про його орієнтацію в останні роки на ринок Європейського Союзу. З 2016 року, після підписання Угоди про вільну торгівлю з ЄС, наша держава стрімко наблизила вітчизняний аграрний сектор до принципів функціонування ринку, адаптувавши його до Спільної сільськогосподарської політики ЄС та покращивши якість харчових продуктів до світових стандартів, що дозволило їй стати одним із провідних експортерів агропродовольчої продукції до країн Європейського Союзу. У 2020 році національний експорт до країн ЄС склав 6,5 млрд доларів США, що становило 35% від загального обсягу експорту держави [47; 48; 61].

У 2021 році частка ЄС у національному експорті становила 41%. У 2022 році сільськогосподарська та харчова продукція залишалися найбільш експортованими секторами, що становило 63% від загального обсягу експорту товарів до ЄС, або 27,9 млрд доларів США [7]. Щороку ЄС встановлює для України безмитні квоти на постачання сільськогосподарської та продовольчої продукції. До них належать пшениця та інші злаки, борошно, різні зернові, мед, фруктові та томатні соки, м'ясо птиці, рослинні олії тощо [43;60]. З початком війни, аби підтримати нашу державу, ЄС тимчасово скасував квоти та імпорتنі мита на українську сільськогосподарську продукцію.

Згідно з обсягами національних поставок продовольства на ринок ЄС у 2022 році, склалася така послідовність:

1. Польща: 6,6 мільярда доларів;
2. Румунія: 3,8 мільярда доларів;
3. Угорщина: 2,27 мільярда доларів;
4. Німеччина: 2,23 мільярда доларів;
5. Італія: 1,5 мільярда доларів;
6. Іспанія: 1,5 млрд доларів США» [47; 48].

Продаж сільськогосподарської та харчової продукції здійснювався переважно в рамках Чорноморської зернової ініціативи та через сусідні країни-члени ЄС.

Національний сільськогосподарський експорт складається із зерна, жирів та олій, насіння та плодів олійних культур. Стимулювання експорту сільськогосподарської та харчової продукції України стало значним стимулом для збільшення її виробництва. За даними Державної служби статистики України, «між 2010 і 2021 роками обсяг сільськогосподарського виробництва у постійних цінах 2016 року зріс майже в 1,5 раза, а експорт цієї продукції – більш ніж удвічі» [7].

Як зазначалося раніше (рис. 2.3), у 2021 році з нашої країни було експортовано безпрецедентну кількість сільськогосподарської продукції, що було зумовлено сильним урожаєм зерна (зібрано понад 108 мільйонів тонн зерна).

У 2022 році виробництво зерна скоротилося до 67 мільйонів тонн; виробництво зерна скоротилося у 2023 році. В результаті обсяг експорту зерна на зовнішні ринки знизився.

Масштабна війна та анексовані території не сприяють збільшенню сільськогосподарського виробництва. Крім того, спостерігаються зміни у структурі посівних площ: площі, засіяні соняшником, збільшилися через популярність соняшникової олії на світових продовольчих ринках, де Україна є провідним постачальником цього продукту. Цей факт значно зменшить посівні площі та експорт зерна [7].

За даними агентства «Інтерфакс-Україна», у 2022 році наша держава «експортувала сільськогосподарської продукції на суму щонайменше 20 млрд гривень», що на 50% менше, ніж у 2021 році.

Це не мала сума, особливо враховуючи російську агресію та інші обставини, за яких Україна здійснювала зовнішні поставки. Дослідження показують, що у 2021 році «український аграрний сектор економіки отримував більшу частину валютних надходжень, а під час війни 2022 року «... коли виникли логістичні проблеми, іноземні логістичні компанії та інші фірми отримували значну частку маржі від експорту українського продовольства» [7].

Судна, що перевозять українське зерно, «страхові послуги та все інше, через військові ризики та умови в нашій країні, значно здорожчали. Але це залишається статтею номер один з точки зору надходжень країни в іноземній валюті» [43].

За словами заступника міністра економіки та торговельного представника України Тараса Качки, у 2022 році Україна експортувала 99,8 мільйона тонн продукції та товарів усіх видів на загальну суму 44,1 мільярда доларів США, що на 38,4% та 35% менше, ніж у 2021 році відповідно.

До війни Україна експортувала від 5 до 6 мільйонів тонн сільськогосподарської продукції щомісяця, переважно через свою морську інфраструктуру в Чорному морі.

Частка доходів від експорту кукурудзи становила 5,94 млрд доларів США (+1% порівняно з 2021 роком), олії – 5,46 млрд доларів США (14,4%), пшениці – 2,6 млрд доларів США (-44,7%), ріпаку – 1,54 млрд доларів США (-8,6%), насіння соняшнику – 1,26 млрд доларів США (збільшення у 33 рази), сої – 862 млн доларів США (+43%), м'яса птиці – 852 млн доларів США (+19%) [7]. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, «з початку війни та у 2022 році Україна експортувала 38,94 млн тонн зерна, технічних культур та олійних. У грудні 2022 року наша держава експортувала 6,75 млн тонн продовольства, що на 0,9 млн тонн, або на 15% більше, ніж у листопаді 2022 року.

За цей період було поставлено 3,26 млн тонн кукурудзи та 1,55 млн тонн пшениці» [7].

У грудні 2022 року Україна експортувала 467 тис. тонн соняшникової олії, 387 тис. тонн сої, 331 тис. тонн насіння соняшнику (+17%), 330 тис. тонн борошна всіх видів (-4%), 236 тис. тонн ріпакового насіння (зменшення в 1,7 раза) та 20,4 тис. тонн соєвої олії (+24%). Статистичні дані показують, що у грудні 2022 року наша держава експортувала 40% своєї продукції, зокрема 22% кукурудзи, 8,4% пшениці, 7,8% рослинної олії, 6,9% ріпаку, 5,7% насіння соняшнику, 4,5% макухи тощо.

У грудні 2022 року 5,07 млн тонн (75%) української сільськогосподарської продукції було перевезено морським транспортом, 17% – залізничним (1,15 млн тонн) та 7% – автомобільним транспортом (0,48 млн тонн).

У листопаді 2022 року Україна експортувала 5,9 млн тонн сільськогосподарської продукції, у жовтні та вересні – по 6,9 млн тонн, у серпні – 4,6 млн тонн, у липні – 2,7 млн тонн, у червні – 2,17 млн тонн, у травні – 1,74 млн тонн, у квітні – 0,97 млн тонн та у березні – 0,33 млн тонн. Загалом, згідно з даними митниці, у 2022 році Україна експортувала агропродовольчої продукції товарних груп 1-24 Української економічної класифікації видів економічної діяльності на 23,4 млрд доларів США, що на 16% менше, ніж у 2021 році – 27,7 млрд доларів США. [43]

Водночас, цінова політика, зростання товарної складової сільськогосподарського експорту, недостатній рівень державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності, іноземних інвестицій та інші негативні тенденції вимагають удосконалення державної політики щодо розвитку експорту агропродовольчої продукції.

Вітчизняні фермери, що виходять на зовнішні ринки, повинні враховувати «національні особливості торгівлі в інших країнах світу». «Такі як стандарти якості, тарифні та нетарифні бар'єри виходу на світові ринки: податкове законодавство, маркетинг, логістика, наявність ризиків, особливості грошових

систем, інфляція, національні харчові традиції, політичний клімат тощо, вимагають додаткових коштів та впливають на ціну продукту» [60-61].

Щоб забезпечити рівномірний вплив цих факторів на учасників міжнародної торгівлі, уряди багатьох країн намагаються домовитися про зони вільної торгівлі та рівне регулювання експорту [60]. На жаль, в Україні існують певні «цінові диспропорції та недосконале планування обсягів сільськогосподарського виробництва, що призводить до перевиробництва або дефіциту. Експерти стверджують, що щороку на зовнішні ринки відправляється 50-75% сільськогосподарської продукції, що становить критичну кількість пшениці, кукурудзи, ріпаку, сої, меду, рослинної олії, жирів тощо [43, 60].

Наші дослідження показують, що у 2010-2022 роках «частка готових харчових продуктів, рослинних олій та тваринних жирів у структурі вітчизняного експорту зменшилася майже в 1,5 раза». Цей факт свідчить про переважання сировинної складової у структурі вітчизняного сільськогосподарського експорту та незначну кількість товарів з високим рівнем переробки» [7]. Важливим фактором отримання конкурентоспроможної агропродовольчої продукції є забезпечення аграрного сектору паливно-мастильними матеріалами, мінеральними добривами, засобами захисту тварин, племінним посадковим матеріалом, високопродуктивним молодняком худоби та птиці. Важливим є використання сучасного високотехнологічного обладнання у харчовій та переробній промисловості [47].

На жаль, під час торговельних операцій з вітчизняною агропродовольчою продукцією «спостерігається тенденція до диспропорції між середньорічними експортними та імпорнтними цінами на основні види експортованої продовольчої продукції в 1,1–1,8 раза, що не на користь українських виробників» [7]. Все це призводить до втрат від курсової різниці для України, порушення платіжного балансу держави, виникнення інфляції.

Дослідження показують, що за період незалежності України в сільському господарстві було скасовано більшість державних програм підтримки

виробництва насіння рослинної селекції та порід худоби та птиці. Низький рівень інвестицій у аграрний сектор, скасування податкових пільг з ПДВ та інші фактори знизили якість сільськогосподарської та тваринницької продукції, перешкоджаючи впровадженню нових технологій та інновацій тощо у виробництво [62].

Практика показує, що «понад 60% зернових та бобових культур виробляють 10% господарств на площах понад 1000 гектарів. Більше того, понад 50% валового збору кукурудзи виробляють 6% сільськогосподарських підприємств. Аналогічна ситуація спостерігається у виробництві соняшнику, ріпаку, сої, помідорів та інших культур, що складають основу українського сільськогосподарського експорту. Іншими словами, на внутрішньому агропродовольчому ринку діють монополії, що негативно впливає на експортні ціни» [47]. Як показує зарубіжний досвід, коли спостерігаються подібні явища, держава впроваджує антимонопольне регулювання з метою зменшення монопольної частки на ринку та створення умов, що сприяють розвитку кооперації у сфері сільськогосподарських послуг.

Ми виявили, що «український експорт агропродовольчої продукції базується на продуктах з низьким та середнім ступенем обробки: зернових культурах, олійних культурах та соняшниковій олії. Експорт рослинної продукції стабільно перевищує показники експорту тваринницької продукції. У період з 2009 по 2022 рік частка рослинної продукції в структурі експорту української агропродовольчої продукції перевищувала 90% (за винятком 2019 року: 89,5%), причому найвищий показник – 94,7% – припав на 2016 рік» [7].

Зі вступом України до СОТ експортні потоки вітчизняної сільськогосподарської продукції були перенаправлені з ринків СНД на ринки ЄС, Азії та Африки. Сьогодні географічна структура експорту української агропродовольчої продукції до цих трьох регіонів чітко визначена, що пояснюється збільшенням кількості країн-торговельних партнерів нашої держави, особливо щодо експорту зерна [58].

У 2022 році найбільше українських продуктів харчування купували такі країни: Польща, Туреччина, Індія, Нідерланди, Єгипет, Іспанія, Китай, Італія. Загалом, понад 50% українського експорту» [7].

В умовах глобальних викликів необхідно системно вирішувати проблему збільшення експортного виробництва, створення нової інституційної системи та підтримки виробництва, а також пошуку перспективних напрямків зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРОПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ

3.1. Розширення експортних можливостей України на ринках країн Азії

Україна продовжує утверджуватися як потужний гравець на світових агропродовольчих ринках. Вітчизняні фермери виробляють значні обсяги сільськогосподарської продукції, достатні для задоволення потреб населення країни в продовольчих продуктах, та експортують її на зовнішні ринки. Українські експортери агропродовольчої продукції прагнуть обрати найпривабливіші регіони світу для своїх продажів. Зміщення географії експорту нашої країни з ринків колишнього СНД створює необхідність пошуку перспектив експорту агропродовольчої продукції до інших країн та континентів.

Дослідження показали, що значна частина українських сільськогосподарських виробників шукають нові зовнішні ринки для своєї продукції, що сприятиме не лише покращенню їхньої власної діяльності, а й економічному зростанню нашої країни [63]. Тому для експорту своєї продовольчої продукції вони повинні визначати вигідні ринки збуту для своєї продукції, постійно відстежувати тенденції їхнього розвитку та попит на продукти харчування, визначати попит на агропродовольчу продукцію, вивчати культуру та традиції привабливих країн-експортерів, а також шукати умови для ведення бізнесу на нових зовнішніх ринках. Надзвичайно важливо визначити державний попит на продукцію рослинного походження, яка домінує в структурі національного експорту, насамперед пшеницю, кукурудзу, ячмінь, сою та соняшкову олію [64-65].

Зерно пшениці є важливим національним експортним продуктом; вчені та практики прогнозують, що за сприятливих обставин Україна вироблятиме 4,1% від загальносвітового виробництва цієї культури до 2029 року [64].

Можна стверджувати, що «за останні 10-12 років агропродовольча продукція стала основним експортним товаром України. За період 2000-2021 років «експорт сільськогосподарської та харчової продукції зріс на 20,12%» [64].

Розглянемо пріоритетні, на нашу думку, напрямки експорту української агропродовольчої продукції. У цьому плані важливим є постачання агропродовольчої продукції до країн Азії. До війни і сьогодні країни Азії займають провідні позиції в закупівлі вітчизняних продовольчих товарів. Водночас Україна також імпортує продовольчі товари, яких бракує нашій країні, з країн Азійського регіону. Іншими словами, між Україною та країнами Азії існують тісні торговельні зв'язки.

Торгівля між Китаєм, Індією, Туреччиною та Україною зростає, але з цими країнами та нашою державою ще не укладено жодних угод про вільну торгівлю. Китай, Індія та Туреччина характеризуються різними рівнями економічного та соціального розвитку, а також унікальними традиціями, звичаями та раціоном харчування. Звідси й різноманітність потреб у харчових продуктах [40;53].

В азійському регіоні проживає близько 4,6 мільярда людей, які є потенційними споживачами харчових продуктів. З огляду на свою специфіку, постачання сільськогосподарської продукції споживачам створює проблеми, настільки, що імпорт продуктів харчування з багатьох країн перевищує експорт. Про це свідчить той факт, що у 2021 році експорт з усіх країн регіону склав 307,6 млрд доларів США порівняно з 526,3 млрд доларів США для імпорту [40].

Окрім Китаю, Індії та Туреччини, такі країни регіону експортують сільськогосподарську продукцію: Таїланд, Індонезія, Малайзія та В'єтнам. Водночас основними іноземними імпортерами є Китай, Японія, Південна Корея, Індія, В'єтнам, Саудівська Аравія та Індонезія [40].

Стан імпортно-експортної торгівлі «між Україною та країнами Азії є неоднозначним» [66; 67]. Як показують дослідження, експортні потоки вітчизняної агропродовольчої продукції до країн Азії стабільні або навіть зростають, незважаючи на пандемію коронавірусу та війну в Україні. В результаті,

вітчизняний експорт агропродовольчої продукції до Азії становить понад 10 мільярдів доларів США. Що стосується імпорту азійських харчових продуктів до України, то він становить від 0,9 до 1,3 мільярда доларів США [43].

Дослідження показують, що «у 2021 році оборот сільськогосподарської та продовольчої торгівлі між Україною та країнами Азії досяг майже 12,2 мільярда доларів США, з позитивним сальдо для України у розмірі 9,6 мільярда доларів США» [40]. У 2021 році експорт української сільськогосподарської продукції до країн Азії становив 48,7% від усього обсягу експорту сільськогосподарської продукції. Азія посідає друге місце за обсягом експорту українського продовольства (18,6%) у географічній структурі імпорту сільськогосподарської продукції з України, що значно нижче, ніж у Європейського Союзу (51,6%) [7].

У 2022 році основними вітчизняними агропродовольчими товарами з Азії були: Китай – 3 554 млн доларів США, Індія – 1 498 млн доларів США, Туреччина – 1 069 млн доларів США, США, Індонезія – 566 млн доларів США, Саудівська Аравія – 435 млн доларів США, Ірак – 398 млн доларів США, Ізраїль – 376 млн доларів США, Бангладеш – 347 млн доларів США. Разом на ці країни припадало понад три чверті вартості експорту української агропродовольчої продукції до Азії. Найбільші закупівлі сільськогосподарської продукції з цього регіону вітчизняними компаніями-імпортерами були здійснені в Туреччині (485 млн доларів США), Китаї (199 млн доларів США), Індонезії (169 млн доларів США) та Індії (110 млн доларів США). На ці країни припадало 75% вартості імпорту з Азії у 2021 році [7].

Наша держава експортує переважно до країн Азії: «зернові, олійні культури та фрукти, рослинні жири та олії, відходи переробної промисловості, м'ясні продукти, на які припадає близько 94% вартості експорту до країн Азії» [40].

Україна купує «свіжі екзотичні фрукти, ягоди, пальмову олію, рослинні жири, каву, чай, спеції, на які припадає 60% вартості закупівлі харчових продуктів у азійських партнерів» [7]. Варто зазначити, що «країни Азії також вирізняються найбільшими обсягами виробництва різних груп агропродовольчої продукції. Так,

цей регіон є абсолютним лідером у виробництві зернових (49% світового врожаю), овочів (77%), картоплі (52%), фруктів та ягід (57%) у 2021 році. Азія домінує у виробництві м'яса (43% світових поставок), молока (41%), яєць (63%), риби та морепродуктів (70%) за результатами 2021 року. У переробному секторі країни Азії також вирізняються найвищими показниками виробництва, зокрема 43% цукру та 57% рослинних олій у 2021 році. Крім того, слід зазначити, що згаданий регіон також присутній у кількох важливих групах агропродовольчої продукції, таких як олійні культури (51%), кава (30%) (хоча більшість кавових дерев вирощується в Південній Америці), чай (86%) та тютюн (63%)» [7]. Великі обсяги сільськогосподарського виробництва в Індії та Китаї пояснюються добре організованими виробничими процесами, включаючи наявність потужних фермерських господарств, дрібнотоварних фермерських спілок та сільськогосподарських кооперативів [67].

Варто також зазначити, що в різних азійських країнах існує специфіка смаків, яка впливає на види сільськогосподарської продукції, яку вони купують. Наприклад, Саудівська Аравія «імпортує зерно», Індія «імпортує олії та жири»; Індонезія зерно, харчових відходів, цукру; Харчові відходи, свіжі фрукти, зерно у В'єтнамі; Зернові культури, олії та жири, олійне насіння та фрукти Туреччини, а також харчові відходи» [68].

Серед імпортованих товарів у 2021 році Азійський регіон закуповував зернові, рослинні олії, м'ясо та м'ясопродукти, жири, свіжі фрукти, рибу, морепродукти тощо [68; 69]. У контексті пандемії коронавірусу спостерігаються труднощі у зовнішній торгівлі по всьому світу, зокрема в азійських країнах. У 2020-2021 роках торгівля сільськогосподарською та харчовою продукцією була повністю перервана. Китайські порти були повністю закриті. Це сповістило країни із зовнішньоекономічною діяльністю про необхідність впровадження превентивних заходів, зокрема покращення логістики у разі непередбачених обставин [44;70-72].

Угоди про зону вільної торгівлі (ЗВТ) є важливим фактором участі України в міжнародній торгівлі [73-74]. Переговори щодо створення зони вільної торгівлі з Туреччиною тривають. Між Україною та Ізраїлем досягнуто угоди про зони вільної торгівлі. Переговори щодо створення зон вільної торгівлі між Україною та В'єтнамом, Індонезією та Йорданією є перспективними для нашої країни.

Серед головних пріоритетів України на найближчу перспективу – можливість ініціювання консультацій з Йорданією, В'єтнамом та Індонезією. На державному рівні необхідно домовитися з Китаєм про зниження імпорتنих мит на українську сільськогосподарську продукцію».[40]

Дослідження показують, що «для вітчизняної сільськогосподарської продукції азійський ринок є одним з основних споживачів, значно випереджаючи покупців з інших регіонів світу. Імпорт різноманітної сільськогосподарської продукції з цього регіону також є значним, доповнюючи та розширюючи асортимент закупівель України за кордоном». Типова продуктова структура у взаємній зовнішній торгівлі сільськогосподарською сировиною та готовою продукцією між сторонами свідчить про високий рівень залежності та обнадійливі перспективи її подальшого розвитку. Однак, як показали останні світові події, міжнародна торгівля може радикально змінити пріоритети за виникнення непередбачених обставин».[40] Важливою умовою систематичної присутності вітчизняних компаній на азійських ринках має бути створення та функціонування зон вільної торгівлі з країнами, де існує невикористаний потенціал для міжнародного співробітництва.

Для виявлення імпортозалежної продукції, виробленої в Україні, необхідна комплексна оцінка ринку кожної країни регіону.

Наші дослідження показують, що для України експорт та імпорт сільськогосподарської продукції з країнами Азійського регіону є перспективним та взаємовигідним.

3.2. Перспективи посилення присутності української агропромислової продукції на ринках Африканського континенту

Сьогодні Україна опинилася в ситуації, коли, незважаючи на зниження виробництва молока в аграрному секторі, кількість фермерів, що займаються молочним тваринництвом, зростає. Така ситуація створює передумови для розширення експорту продукції з високою доданою вартістю, зокрема молочної продукції.

У країнах Африканського континенту (Ближнього та Середнього Заходу) споживання різноманітних молочних продуктів є традиційним у раціоні населення, і попит на них зростає, оскільки люди все частіше стежать за своїм здоров'ям та споживають дієтичні продукти [75;76].

За оцінками експертів, у регіоні MENA, який включає Близький Схід та Північну Африку, «до 2030 року споживання молока та продуктів його переробки досягне 1 трильйона доларів США. Регіон MENA є другим за величиною імпортером молочної продукції у світі» [75].

Однак, існує помітна різниця між споживанням молочних продуктів у Північній Африці та на Близькому Сході. У Північній Африці переважають європейські харчові тенденції, тоді як на Близькому Сході раціон включає білі та плавлені сири. Тому національним експортерам агропродовольчої продукції вигідніше постачати продукцію на продовольчі ринки в цьому регіоні, оскільки попит високий. Крім того, у Північній Африці споживають молоко та білі сири. Варто зазначити, що «у Північній Африці населення, заради економії, мало витрачає на їжу».

Зворотна ситуація спостерігається на Близькому Сході, де споживачі не позбавляють себе витрат на харчування» [73]. Більше того, «в Єгипті продається більше готових до вживання продуктів харчування, а в Алжирі, Лівії та Марокко – переважно фасовані продукти харчування» [75]. Для визначення перспектив

вибору найвигідніших ринків продуктів харчування для українських фермерів ми дослідили такі показники:

- кількість мешканців країни (поточна та прогнозована до 2030 року);
- швидкість або повільність урбанізації;
- ВВП та темпи його зростання; загальний обсяг імпорту та експорту молочної продукції;
- темпи зростання імпорту; наявність торговельно-економічних відносин з Україною;
- прямий доступ до морських портів» [78].

В аналізі також враховувалися: «площа країни, щільність населення, рівень урбанізації, види імпортованої молочної продукції, індекс економічної складності та легкість ведення бізнесу» [7].

На основі вищезазначених показників ми обрали Об'єднані Арабські Емірати, Ірак, Саудівську Аравію та Єгипет.

Оскільки ОАЕ є привабливим туристичним регіоном, існує постійний попит на молочну продукцію, що цікавить національних експортерів агропродовольчої продукції [75]. Крім того, за прогнозами ООН, «до 2030 року ВВП Африки подвоїться порівняно з 2010 роком, а до 2050 року буде в сім разів вищим» [79].

Наразі в африканських країнах проживає приблизно 2 мільярди людей віком від 15 до 24 років. «Очікується, що чисельність цього молодого населення подвоїться до 2045 року. Отже, потреба в агропродовольчій продукції також зросте».[79]

Тому очевидно, що експорт продуктів харчування на африканський континент є перспективним, враховуючи, що у 2022 році шістнадцять країн з найшвидше зростаючими економіками знаходилися в Африці. Отже, африканські продовольчі ринки є привабливими для багатьох країн світу, зокрема для: України та України.

Експорт агропродовольчої продукції до африканських країн є перспективним для України. Адже «у 2021 році українські виробники поставили

до африканських країн товарів на суму 4,8 млрд доларів США. Сполучені Штати (майже 10% українського експорту). В результаті коефіцієнт покриття імпортом експорту до африканських країн зріс до 6. За останні 25 років загальний експорт України до Африки зріс у 23 рази, а імпорتنі потоки – у шість разів.

Українську продукцію споживають переважно арабські країни Північної Африки (77%), тоді як на країни Африки на південь від Сахари припадає 23%. «Україна продає майже всім африканським країнам більше, ніж купує» [80].

Слід зазначити, що під час вивчення перспектив експорту української агропродовольчої продукції до Африки необхідно враховувати особливості кожної країни окремо, оскільки вони відрізняються рівнем економічного розвитку, національними традиціями споживання продуктів харчування тощо, що впливає на обсяги поставок та ринкову ситуацію з продукцією. Більшість «національних продуктів харчування експортується до африканських країн, таких як Єгипет, Туніс, Марокко, Алжир, Лівія та Ефіопія» [64].

Африканські країни є найбільшими покупцями пшениці, кукурудзи, рослинної олії, цукру, м'яса, риби, молочних продуктів, овочів та фруктів на світових ринках [64].

У дослідженні було встановлено, що «у 2021 році загальний експорт зерна з України до країн Африки склав 2 313,4 млн доларів США, жирів та олій – 242,9 млн доларів США, м'ясних продуктів – 68 млн доларів США, молока та молочних продуктів – 27,6 млн доларів США, а продукції борошномельно-зернової промисловості – 21,5 млн доларів США» [64].

У 2021 році найбільше пшениці з України імпортували такі африканські країни: Єгипет (приблизно 3 075,2 тис. тонн), Туніс (984 тис. тонн), Марокко (956,5 тис. тонн) та Лівія (546,4 тис. тонн). Між 2016 і 2022 роками Україна експортувала пшениці на африканський континент на суму 1 254,8 млн доларів США (грошовий еквівалент). У натуральному вираженні обсяг експорту зріс майже на 50%.

Обсяг експорту ячменю на африканський континент між 2016 і 2021 роками збільшився з 14,3% до 22%. Основними покупцями вітчизняного ячменю є Туніс, Лівія, Алжир та Марокко[64; 85].

У 2021 році внутрішній експорт кукурудзи з України до країн Африки склав близько 5 мільйонів тонн на суму 859,4 мільйона доларів США (грошовий еквівалент). Основними покупцями української кукурудзи є Єгипет, Алжир, Туніс, Лівія та Марокко[64].

У табл. 3.1 представлено позитивну динаміку експорту українського зерна до країн Африки протягом років.

Таблиця 3.1

Роль українського експорту зерна в загальному імпорті африканських країн

Показник	2015 р.	2017 р.	2020 р.	2021 р.	2021 р., %, до 2015 р.
Імпортовано країнами Африки, тис. тон					
Пшениця	43027,3	46606,2	45340,5	44067,5	102,4
Ячмінь	3003,1	2411,4	2022,4	1681,8	56,0
Кукурудза	19362,6	21060,5	16307,0	19198,6	99,2
Імпортовано країнами Африки з України, тис. тон					
Пшениця	4196,5	5525,4	5199,8	7761,5	185,0
Ячмінь	662,8	672,4	445,4	728,6	109,9
Кукурудза	4152,2	3891,1	3466,4	5983,9	144,1
Імпортовано країнами Африки, млн. дол. США					
Пшениця	11247,1	11247,6	11521,4	11425,1	101,6
Ячмінь	647,2	457,2	472,5	372,3	57,5
Кукурудза	3900,1	4447,9	4121,0	4239,5	108,7
Імпортовано країнами Африки з України, млн. дол. США					
Пшениця	722,3	901,5	971,3	1451,1	200,9
Ячмінь	108,5	100,1	84,5	124	114,3
Кукурудза	768,2	770,8	807,5	796,1	103,6
Частка України у натуральному обсязі імпорту Африки, %					
Пшениця	9,8	11,9	11,5	17,6	+7,9
Ячмінь	22,1	27,9	22,0	43,3	+21,3
Кукурудза	21,4	18,5	21,3	31,2	+9,7
Частка України у вартісному обсязі імпорту Африки, %					
Пшениця	6,4	8,0	8,4	12,7	+6,3
Ячмінь	16,8	21,9	17,9	33,3	+16,5
Кукурудза	19,7	17,3	19,6	18,8	-0,9

Джерело: Сформовано за даними [81]

Отримані дані свідчать про зміцнення позицій експорту українського зерна до країн Африки. Ми виявили, що «країни африканського континенту є перспективним ринком збуту пшеничного борошна. Експорт цього продукту зріс у 2,74 рази між 2015 і 2021 роками» (табл. 3.2 [64; 81].)

Таблиця 3.2

Динаміка експорту пшениці з України до країн Африки, 2015-2021рр.

Країна	2015 р.		2017 р.		2018 р.		2019 р.		2021 р.	
	Обсяг тис. т	Вар- тість млн. дол.	Обсяг тис.т	Вар- тість млн. дол.	Обсяг тис. т	Вар- тість млн. дол.	Обсяг тис. т	Вар- тість млн. дол.	Обсяг тис. т	Вар- тість млн. дол.
Алжир	106,3	16,8	87,7	12,4	23,6	3,7	34,8	5,6	5,4	1,4
Джибуті	351,9	58,1	36,5	6,0	169,6	30,2	164,1	29,5	17,1	4,1
Єгипет	1803,1	310,9	2658,8	438,2	1396,3	361,1	3538,0	664,4	3075,2	610,8
Ефіопія	128,3	20,7	87,3	14,0	-	-	344,4	61,2	175,0	39,0
Кенія	135,1	23,6	280,2	46,7	238,8	45,1	308,4	56,3	84,4	16,8
Лівія	147,1	25,0	253,6	41,9	637,8	121,9	697,7	129,6	546,4	108,9
Мавританія	106,2	17,4	311,8	49,8	30,95	5,6	170,4	29,2	126,1	25,7
Марокко	482,5	80,6	619,3	100,8	1385,2	259,3	905,0	174,8	956,5	197,0
Мозамбік	38,7	9,2	7,5	1,2	44,0	8,5	29,9	5,4	103,5	21,2
Нігерія	-	-	107,2	17,1	89,43	18,0	294,8	50,6	-	-
Південна Африка	243,5	48,3	142,3	22,9	65,9	12,1	96,7	17,4	60,0	11,6
Судан	35,5	5,8	115,1	18,2	91,68	16,1	160,1	31,6	109,5	23,9
Туніс	618,3	105,9	818,1	132,3	1026,6	189,7	1017,2	195,5	984,0	194,4
Усього за країнами	4196,5	722,3	5525,4	901,5	5799,8	971,3	7761,5	1451,1	6243,1	1254,8
Загальний експорт	13451,8	2238,4	17312,7	2759,6	16373,4	3004,5	20022,1	3658,0	18059,8	3595,5
Питома вага Африки у загальному експорті, %	31,2	32,3	31,9	32,7	31,8	32,3	38,8	39,7	34,6	34,9

Джерело: Сформовано за даними [7]

Основними покупцями борошна місцевого виробництва у 2021 році були Ангола, Джибуті, Буркіна-Фасо, Мозамбік, Руанда, Сомалі та Чад.

Останнім часом розвиток африканських країн демонструє економічне зростання, на яке позитивно вплинуло покращення торговельних відносин між країнами африканського континенту та Україною. Згідно з оптимістичними прогнозами, обсяг експорту пшениці до країн Африки у 2022 році мав досягти 8 000-8 400 000 тонн, ячменю – 2 000 000 тонн, а кукурудзи – 7 000-7 200 000 тонн. Однак відкрита війна Росії проти України спростувала ці прогнози. Частину території було окуповано, а морські порти, звідки національна сільськогосподарська продукція експортувалася до африканських країн, заблоковано. Сьогодні Україна підтримує дипломатичні відносини з дванадцятьма африканськими країнами та експортує сільськогосподарську продукцію. Україна та африканські країни зміцнюють співпрацю у сфері міжнародної торгівлі сільськогосподарською та продовольчою продукцією.

3.3. Розвиток експортного співробітництва з країнами Європейського Союзу

У 2014 році було укладено Угоду про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом та його державами-членами, з іншого (далі – Угода про асоціацію), щодо створення зони вільної торгівлі, що призвело до активізації розвитку торговельних відносин між Україною та ЄС. Наразі ЄС є одним з найважливіших партнерів України в міжнародній торгівлі.

Практика показує, що, незважаючи на війну, Україна «залишається третім за величиною експортером сільськогосподарської продукції до ЄС та посідає 14 місце серед найбільших імпортерів європейської сільськогосподарської продукції». Це демонструють оперативні статистичні дані щодо торгівлі сільськогосподарською продукцією ЄС, опубліковані на веб-сайті Європейської Комісії [7].

У 2020 році частка експорту агропродовольчої продукції до ЄС становила 35%, а у 2022 році – 63% [7; 63] (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Частка агропродовольчої продукції у торгівлі товарами України з країнами ЄС
млн дол. США

Показник	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Експорт, усього	16759	17003	13015	13496	17533	20200	20800	18600
У т.ч. агропродовольчої продукції	4759	4968	4174	4242	5815	6126,5	7314,1	6515,5
Частка агропродовольчої продукції в експорті, %	28,4	29,2	32,0	31,4	33,2	30,4	35,2	35,0

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України[7]

У 2023 році обсяг національного експорту до ЄС вітчизняної агропродовольчої продукції, такої як зернові, соняшник, куряче м'ясо, яйця та цукор, значно зріс [7].

В абсолютному вираженні український «сільськогосподарський» експорт до ЄС зріс з 6 927 млн євро у 2021 році до 13 206 млн євро у 2022 році. У період з січня по травень 2023 року імпорту сільськогосподарської продукції України до ЄС зріс на 60% порівняно з аналогічним періодом 2022 року – з 3 530 млн євро до 5 646 млн євро [7].

Під час війни більшість української сільськогосподарської продукції постачалася до країн ЄС: Польщі та Румунії. Для цих країн у 2022-2023 роках на них припадало близько 24% національного експорту. Водночас обсяг експорту українського продовольства до інших регіонів світу знизився.

У 2021 році частка ЄС у Експорт сільськогосподарської продукції України становив 41%. За результатами 2022 року частка ЄС у структурі вітчизняного сільськогосподарського експорту становила 56%, а за січень-травень 2023 року – 62%.

Окрім країн ЄС, значна частка українського сільськогосподарського експорту постачалася до Азіатського регіону – Туреччини, Китаю та Індії. У 2022-2023 роках частка Азії в сільськогосподарському експорті нашої країни зменшилася на 6%, з 32% до 26%, до країн СНД – на 9%, з 13% до 4%, до країн Африки – на 5%, з 9% до 4%, та до Америки – на 2%, з 4% до 2% [7].

Традиційно, експорт української агропродовольчої продукції до країн ЄС складався переважно із зерна, технічних культур та рослинних олій, на які припадає понад 70% сільськогосподарського експорту. Товарна група «залишки та відходи харчової промисловості» становила 8,5% експорту сільськогосподарської продукції.

Через частку сировини в національному експорті Україна втрачає частину валютних надходжень, які вона могла б отримати, експортуючи перероблену сільськогосподарську продукцію з високою доданою вартістю [63].

Поставки українського зерна до країн ЄС, як правило, нерівномірно розподілені між державами-членами цього союзу. Близько 70% експорту українського продовольства йде до Польщі, Німеччини, Італії, Іспанії, Нідерландів та Франції. Між 2010 і 2021 роками кожна з цих країн закупила сільськогосподарської продукції в Україні щонайменше на 1 мільярд доларів США. Ця концентрація з часом зростає.

Після укладення угоди про вільну торгівлю з ЄС Україна отримала вигоду від тарифних квот на певну сільськогосподарську продукцію. Однак, досвід показує, що їх використання та експорт створювали проблеми між 2014 та 2022 роками [63]. З початком війни ЄС тимчасово скасував квоти, імпорتنі мита та квотування на українську сільськогосподарську продукцію.

Між 2018 і 2021 роками з України було експортовано близько сорока сільськогосподарських продуктів, на які поширюються квоти. Однак більшість цих квот не були використані. Це пов'язано, серед іншого, з недотриманням правил безпеки харчових продуктів та санітарних норм [82; 83].

Дослідження показали, що для успішного виходу української сільськогосподарської продукції на ринки ЄС необхідно підвищити її конкурентоспроможність, щоб працювати на рівних із іноземними партнерами.

Виходячи з вищезазначеного, ми вважаємо, що збільшення обсягів експорту української агропродовольчої продукції на зовнішні ринки вимагає впорядкування його структури та державної підтримки за такими напрямками:

- «виробництво української агропродовольчої продукції відповідно до міжнародних та європейських стандартів безпеки та якості;
- забезпечення постійного моніторингу імпортно-експортних операцій на міжнародних продовольчих ринках з метою вивчення тенденцій їх розвитку та визначення нових експортних ніш;
- покращення інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки для створення переробних підприємств з впровадженням нових технологій переробки сільськогосподарської продукції;
- вітчизняні експортери агропродовольчої продукції повинні покращити пошук нових країн-партнерів для збільшення обсягів поставок вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовий ринок; - надання інформаційної підтримки українським сільськогосподарським експортерам, надаючи їм інформацію про попит на товари на світових продовольчих ринках, можливості виходу на ринок, законодавче регулювання, податкові системи, митні процедури тощо.

Завдяки родючому чорнозему, вигідному географічному розташуванню, а також науковим та людським ресурсам, Україна, стикаючись із глобальними викликами, є великим виробником та експортером сільськогосподарської продукції. Ми вважаємо, що наша країна має всі можливості експортувати агропродовольчу продукцію на світові ринки на рівних умовах із зарубіжними країнами.

ВИСНОВКИ

Дослідження, проведені в рамках кваліфікаційного проекту, показали, що Україна займає домінуюче становище як провідний постачальник агропродовольчої продукції на світовий ринок, завдяки своїм родючим землям, сприятливим природно-кліматичним умовам, вигідному географічному розташуванню, активному населенню, налагодженим ринкам збуту та адаптації до сучасних вимог і смаків споживачів з різних країн.

Україна має значний потенціал для експорту сільськогосподарської продукції, чому сприяють її тісні зв'язки з Європейським Союзом, країнами Азії та Африки. Наша країна впевнено зміцнює свої позиції на світових ринках продукції рослинного походження. Майже третина національного експорту та понад 80% експорту агропродовольчої продукції припадає на такі продукти рослинного походження: пшеницю, кукурудзу, ячмінь, рослинну олію, макуху, що свідчить про орієнтацію експорту на сировину та робить аграрну економіку чутливою до примх зовнішнього середовища, кон'юнктури світових ринків сировини тощо.

Значна частка національних експортних доходів надходить від сировини, а готові харчові продукти становлять менше 20% структури продукції. Продукція тваринного походження не перевищує 2-3% від загального обсягу експорту. Така ситуація є результатом невирішення низки проблем, пов'язаних з розвитком вітчизняного тваринництва, зокрема використання застарілих технологій розведення тварин, що призводить до низької продуктивності та високих виробничих витрат, а також незадовільної логістики української продукції на світовому ринку.

Сучасний розвиток аграрного сектору національної економіки потребує перегляду та вдосконалення, насамперед для збереження природного потенціалу України та позиціонування її як надійного та успішного постачальника високоякісної сільськогосподарської продукції на світові ринки.

Наше дослідження показує, що економіка України інтегрована у світову економічну систему, насамперед через участь у міжнародній торгівлі. Тому наша держава має бути готова до глобальних викликів та використання переваг глобалізації, зокрема сприяння розвитку економіки знань, передових технологій та соціального розвитку. Майбутнє економічне зростання України залежить від її здатності проводити ефективну зовнішньоекономічну політику, основні положення якої відповідатимуть її національним інтересам та слідуватимуть світовим тенденціям.

Ми зазначили, що внутрішній ринок агропродовольчої продукції зазнав значних структурних змін. Було проведено аграрну реформу, а виробнича та експортна діяльність нашої держави переорієнтована з країн СНД на ринки ЄС, Азії та Африки. Дослідження підтверджують, що агропродовольчий ринок залишається найважливішою ланкою української економіки, забезпечуючи її продовольство та посідаючи провідне місце на світовому аграрному ринку.

Практика показує, що українські експортери агропродовольчої продукції активно освоюють світові та регіональні ринки, маючи потенціал для збільшення свого експорту агропродовольчої продукції.

Вважаємо за необхідне впровадити стратегічні заходи для зміцнення позицій України на світових агропродовольчих ринках. А саме:

- постійно моніторити світовий ринок продуктів харчування для виявлення нових, потенційно привабливих ніш для вітчизняної продукції;
- надавати інформаційну підтримку сільськогосподарським виробникам та переробникам, надаючи їм доступ до інформації про попит на зовнішніх ринках, нормативно-правові норми, митні процедури, стандарти, технічні регламенти, ринкову кон'юнктуру тощо.
- сприяти збалансованому розвитку експортних ланцюгів агропродовольчої продукції країни, оскільки світовий попит на харчові продукти зростатиме в майбутньому;

- створювати сировинну базу для ефективного функціонування харчової промисловості, насамперед шляхом розвитку тваринництва, економного використання сировини та енергетичних ресурсів, а також впровадження нових технологій;

- посилювати заходи щодо моніторингу та перевірки якості сільськогосподарської продукції відповідно до міжнародних стандартів виробництва високоцінних харчових продуктів з метою збільшення обсягів експорту;

- впроваджувати інновації у виробництво та розвиток харчової промисловості, що значно покращить позиції України на світових ринках м'яса, молока та яєць;

- запроваджувати субсидії на низькорентабельну сільськогосподарську продукцію;

- знаходити нові перспективні маркетингові ніші на світовому ринку.

Реалізація перелічених заходів має базуватися на вдосконаленні та забезпеченні дотримання законодавства, а також забезпеченні відповідальності за порушення його положень.

Наші дослідження вказують на перспективу збільшення обсягів експорту української агропродовольчої продукції. Зростання українського експорту харчових продуктів та сировини до ЄС, Азії та Африки свідчить про можливості посилення конкурентних переваг сільськогосподарської продукції нашої країни на світовому ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власов В. І. Глобальна продовольча проблема. Київ, 2021. 506 с.
2. Гойчук О. І. Продовольча безпека в Україні і світі: монографія. К.: Науково-методичний центр аграрної освіти, 2023. 312 с.
3. Саблук П.Т., Білорус О.Г., Власов В.І. Глобалізація і продовольство: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2018. 632 с.
4. Білик Ю. Д. Продовольча безпека України: стан та перспективи використання потенційних резервів. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у ХХІ столітті. К.: ІАЕ УААН, 2021. С. 139–148.
5. Майстро С. В. Національний аграрний ринок в умовах глобалізації: механізм державного регулювання: монографія. Харків: Магістр, 2019. 240 с.
6. FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations). 2023. Food Security Indicators. URL: www.fao.org/faostat/en/#data/FS
7. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Кількість голодуючих у світі зросла до 735 мільйонів <https://bizagro.com.ua/kilkist-goloduyuchih-u-sviti-zrosla-do-735-miljoniv-oon/>
9. GHI (Global Hunger Index). 2023. The Inequalities of Hunger. URL: www.globalhungerindex.org
10. Котвицька Н. М. Світова продовольча проблема / Н. М. Котвицька, В. С. Костюк, Л. А. Фицик // Збірник наукових праць УНУС. – Умань, 2018. Вип. №93, ч. 2. С. 189-198.
11. Top 50 countries in the Globalization Index 2021. URL : <https://www.statista.com/statistics/268168/globalization-index-bycountry/#statisticContainer>

12. Globalisation and its discontents. / [Ed. by Smith S.] – DS Brewer, Cambridge. 2016. 214 p.
13. Mazzucato M. The Value of Everything: Making and Taking in the Global Economy. Hachette UK. 2018. 384 p.
14. Kilic C. Effects of Globalization on Economic Growth: Panel Data Analysis for Developing Countries. Economic Insights – Trends and Challenges. 2015. Vol. IV(LXVII). No. 1/2015. P. 1–11.
15. 15. Simsek T., Aydin H. The interaction between globalization, urbanization and economic development. Economic Development: Global & Regional Studies. 2017. Global Studies. № 4. P. 109–126.
16. Husain I. Making Globalization Work For The Poor Case Study of Pakistan, EMP-CIDA Globalisation Project, Lahore University of Management Sciences, Lahore. 2020. P. 1–28.
17. Çelik Y., Erkan H. Küreselleşme Kalkınma İlişkisi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26. 2020. P. 183–196. 10. Chart: The World's Largest
18. Berggren N., Nilsson T. Globalization and the transmission of social values: The case of tolerance. Journal of Comparative Economics. 2015. Vol. 43. Iss. 2. P. 371–389.
19. Meyer K. International business in an era of anti-globalization. Multinational Business Review, 2017. Vol. 25 No. 2. P. 78–90.
20. Jing D. The Deglobalization Crisis in the West and —Taming Globalization. Global Review. 2017. № 1. P. 52–69.
21. Gilpin R. The Challenge of Global Capitalism: The World Economy in the 21st Century. Princeton University Press, 2018. 373 p.
22. Wiedmann T., Lenzen M. Environmental and social footprints of international trade. Nature Geosci. № 11. 2018. P. 314–321.
23. Held D. et al. Global Transformations. Politics, Economics and Culture. Stanfo3rd: Stanford University Press. 2019.

24. Стегней М. І., Король М. М., Парлаг С. В. Особливості зовнішньоторговельної політики Китаю в сучасних умовах. Економіка і суспільство. 2019. № 20. С. 53-62.
25. Collins A. Four Risks to the Global Economy for Sri Lanka to Watch in 2018. URL : <https://www.lki.lk/blog/four-risks-to-the-global-economy-for-srilanka-to-watch-in-2018/>
26. Economies in 2030 / <https://www.visualcapitalist.com/worlds-largest-10economies-2030/>
27. Trade map: trade statistics for international business development. URL : <https://www.trademap.org/Index.aspx>
28. Key Statistics and Trends in International Trade 2023, UNCTAD – Division on International Trade and Commodities, United Nations Conference on Trade and Development. URL : <https://un.org/publications>
29. Формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини та продовольства: монографія / [Ю.О. Лупенко, М.І. Пугачов, Б.В. Духницький та ін.]; за ред. Ю.О. Лупенка, М.І. Пугачова. К.: ННЦ «ІАЕ», 2015. 320 с.
30. Державна фіскальна служба України. URL: <http://sfs.gov.ua/ms/>
31. Офіційний сайт Сертифікаційної компанії «Органік стандарт». URL: www.organicstandard.com.ua/ua
32. EU-Ukraine: A Deep and Comprehensive Free Trade Zone. URL: <http://eeas.europa.eu/archives/>
33. Аграрні перспективи України 2017-2030: Базовий сценарій. URL: https://apd-ukraine.de/images/APD_APR_06-2017_AGMEMOD_Baseline_ukr.pdf
34. Козак О. А., Грищенко О. Ю., Васильченко О. М. Прогноз виробництва молока в Україні до 2030 року: методика і розрахунки. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 24 с.

35. Федерація органічного руху України. URL :
<http://www.organic.com.ua>
36. Статистична база даних FAOSTAT URL:
<http://www.fao.org/faostat/en>
37. Кириленко І.Г., Івченко В.Є., Дем'янчук В.В. Основні тенденції розвитку світового продовольчого ринку та виробництво продовольства в Україні / Кириленко І.Г., Івченко В.Є., Дем'янчук В.В. // Економіка АПК. - 2018. - №9. - С. 34 – 45.
38. Статистичні дані щодо обсягів світової торгівлі в розрізі країн та галузей. Світова організація торгівлі. URL:
https://www.wto.org/english/res_e/statistics_e/merch_trade_statistics_e.htm
39. Формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини та продовольства : монографія / [Ю. О. Лупенко, М. І. Пугачов, Б. В. Духницький та ін.] ; за ред. Ю. О. Лупенка, М. І. Пугачова. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 320 с.
40. Духницький Б.В. Перспективи зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією між Україною та країнами Азії. Економіка АПК. 2021. №4. С. 68 – 75.
41. Кириленко І.Г., Івченко В.Є., Дем'янчук В.В. Продовольча безпека України в світлі сучасних тенденцій світової економіки. Економіка АПК. 2017. №8. С. 5 – 14.
42. OECD-FAO Agricultural Outlook 2019-2028. URL:
<http://www.fao.org/3/ca4076en/ca4076en.pdf>
43. Державна митна служба України URL : <https://customs.gov.ua>
44. Total world export. The Observatory of Economic Complexity. URL:
https://atlas.media.mit.edu/en/visualize/tree_map/hs92/export/wld/all/show/.../

45. Патика Н.І. Тенденції та перспективи розвитку світових сільськогосподарських ринків як орієнтири для посилення українських позицій. Економіка АПК. 2019. №1. С.70.

46. Лупенко Ю.О., Андрос С.В. Система кредитних гарантій, як інструмент збільшення фінансування малих і середніх аграрних підприємств. Економіка АПК. 2021. №3. С. 6 – 19.

47. Гадзало Я.М., Лузан Ю.Я. Зовнішньоекономічна діяльність та результативність аграрного сектору економіки України. Економіка АПК. 2021. №4. С. 6 - 17.

48. Гарантування продовольчої безпеки в умовах поширення COVID-19 / Ходаківська О. В., Пугачов М. І., Шпикуляк О. Г., Патика Н. І., Грищенко О. Ю. Економіка АПК. 2021. № 7. С. 16-27.

49. Сучасні виклики продовольчого забезпечення країни./ Пугачов М. І. Економіка АПК. 2021. № 12. С. 6-13.

50. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. №722/2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

51. Сало І.А. Розвиток ринку овочів в Україні. Економіка АПК. 2021. №2. С. 41 – 48.

52. Миценко І.М., Решитько Т.В. Реформування земельних відносин в Україні: досвід зарубіжних країн. Центральнорукраїнський науковий вісник. Економічні науки. Вип. 3(37). 2020. С.25-34.

53. Патика Н.І. Тенденції та перспективи розвитку світових сільськогосподарських ринків як орієнтири для посилення українських позицій. Економіка АПК. 2019. № 1 С. 70-77.

54. Закон України від 03.04.1997 «Про податок на додану вартість». №168. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

55. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2011 №246: «Питання нарахування податку на додану вартість, що сплачується до

державного бюджету переробними підприємствами за реалізовані ними молоко, молочну сировину та молочні продукти, м'ясо та м'ясопродукти, іншу продукцію переробки тварин, закуплених у живій вазі, а також виплати і використання коштів, що надійшли від його сплати». URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

56. Гайдучкий П.І. Аграрна реформа Л.Д. Кучми в Україні. Київ : ДКС Центр. 2020. 544с.

57. Миценко І.М., Решитько Т.В. Проблеми формування ринку землі в Україні, в контексті дотримання соціальних гарантій для мешканців сільської місцевості. Центральнуукраїнський науковий вісник. Економічні науки. Вип. 3(36). 2019. – С.24-36.

58. Пугачов М.І. Розвиток зовнішньої торгівлі агропродовольчими товарами. Економіка АПК. 2019. №3. С. 6 – 13.

59. Пугачова К.М., Шеремет О.О. Зовнішньоторговельні відносини України з ЄС. Економіка АПК. 2018. №2. С. 85 – 90.

60. Аграрна політика Європейського Союзу: виклики та перспективи / за ред. проф. Т. О. Зінчук. Київ : «Центр учбової літератури», 2019. 494 с.

61. Гадзало Я. М., Лузан Ю. Я. Розвиток аграрного сектору економіки України в умовах євроінтеграції. Економіка АПК. 2021. № 8. С. 6-10.

62. Кириленко І. Г., Івченко В. Є., Дем'янчук В. В. Основні тенденції розвитку світового продовольчого ринку та виробництва продовольства в Україні. Економіка АПК. 2018. № 9. С. 34-43.

63. Решитько Т.В. Проблеми інвестування та кредитування аграрних підприємств України на рівні макроекономіки, зарубіжний досвід з цього питання. Центральнуукраїнський науковий вісник. Економічні науки. Вип. 6(39). 2021. С.27-36.

64. Черемісіна С.Г. Стан та перспективи розвитку експорту зернових культур з України до країн Африки. Економіка АПК. 2021. №3. с.33.
65. USDA United States Department of Agriculture Foreign Agricultural Service. URL: <https://www.fas.usda.gov/regions/ukraine>
66. Пугачов М.І. Перспективи експорту агропродовольчої продукції України: 20 основних країн-імпортерів кукурудзи. Київ: ННЦ ІАЕ, 2017. 26 с.
67. Найкрупніші аграрні кооперативи світу. URL: https://biz.censor.net.ua/resonance/3210685/krupneyishie_agrarnye_kooperativy_mira
68. International Trad Centre. URL : <http://www.intracen.org>
69. OECD-FAO Agricultural Outlook 2020-2029. URL: <http://www.fao.org/3/ca8861en/CA8861EN.pdf>
70. Власов В. І. Глобалістика: історія, теорія: монографія; у 2 т. / Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2012. Т. 2. 856 с.
71. Карасьова Н. А. Розвиток експортоорієнтованої діяльності аграрного сектора економіки: дис. д-ра екон. наук : спец 08.00.03.Київ: ННЦ «ІАЕ», 2017.424 с.
72. Стратегія розвитку експорту продукції сільського господарства харчової та переробної промисловості України на 2019–2023 роки / Міністерство економічного розвитку та торгівлі, 2019. 60 с.
73. Патика Н. І., Пугачов М. І., Ходаківська О. В., Штакал М. А. Сучасні тенденції конкурентоспроможності сільського господарства України на світовому ринку: методичні рекомендації. за ред О. В. Ходаківської, Н. І. Патики. Вінниця : ТОВ «Віндрук», 2019. 46 с.
74. Kovalenko O., Verbytskyi S. Ukrainianagri-food sector: foreigntradeandglobalization. The Scientific Journof Cahul State University – Bogdan Petriceicu Hasdeull. Cahul, Moldova. 2018. № 2(4). P. 43-58.

75. Шаповал Б.С. Оцінювання потенціалу країн MENA для експорту молочних продуктів. Економіка АПК. 2020. №12. С. 112 – 120.
76. Maitah, M., Smutka, L. Economic analysis of milk production and consumption in the Middle East and North Africa. Acta univ. agric. et silvic. Mendel. Brun. 2012. LX. № 4. P. 245-254.
77. Soliman I., Mashhour A. Sustained Working Paper, November 2011.
78. Leromain, E., Orefice. G. New revealed comparative advantage index: Data set and empirical distribution. Centre d'études prospectives et d'informations internationales (CEPII) Working Paper 2013–20. Accessed Mar. 25, 2014.
79. Експорт до Африки: можливості і перешкоди. Пропозиція головна платформа для агробізнесу. 2017. URL: <https://propozitsiya.com/ua/eksport-doafriki-mozhlivosti-i-pereshkodi>
80. Антонюк П. О., Антонюк О. П., Ступницька Т. М., Баранюк Х. О. Аналіз стану торгівлі агропродовольчими товарами України з країнами Африки. Економіка харчової промисловості. 2019. Т. 11. Вип. 2. С. 3-10.
81. FAO Cereal Supply and Demand Brief. URL: <http://www.fao.org/worldfoodsituation/csdb/en/>
82. Решитько Т.В. Розвиток міжнародних торговельних відносин аграрного сектору економіки України в контексті євроінтеграції. Центральноросійський науковий вісник. Економічні науки. Випуск 9(42). 2023. С. 117-124.
83. Решитько Т.В. Напрями зближення державної аграрної політики України із Спільною аграрною політикою Європейського Союзу. Центральноросійський науковий вісник. Економічні науки. Випуск 9(42). 2023. С.33-38.